

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FILOZOFICKÁ FAKULTA

DIPLOMOVÁ PRÁCA

2011

Bc. Helena Vojteková

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FILOZOFICKÁ FAKULTA

SPOLOČENSKÁ ZMLUVA V TEÓRII SPRAVODLIVOSTI
J. RAWLSA
Diplomová Práca

Študijný program: Učiteľstvo histórie a výchovy k občianstvu
Študijný odbor: 1.1.1 učiteľstvo akademických predmetov
Školiace pracovisko: KFI - Katedra filozofie
Školiteľ: Mgr. Richard Sťahel, PhD.
Oponent: doc. PhDr. Vladimír Manda, CSc.

Nitra 2011

Bc. Helena Vojteková

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Filozofická fakulta

ZADANIE ZÁVEREČNEJ PRÁCE

Meno a priezvisko študenta: Helena Vojteková
Študijný program: učiteľstvo histórie a výchovy k občianstvu (Učiteľské štúdium, magisterský II. st., denná forma)
Študijný odbor: 1.1.1 učiteľstvo akademických predmetov
Typ záverečnej práce: Diplomová práca
Jazyk záverečnej práce: slovenský

Názov: Spoločenská zmluva v Teórii spravodlivosti J. Rawlsa

Anotácia: Práca má rekonštruovať podobu a význam idey spoločenskej zmluvy v Rawlsovej teórii spravodlivosti a v kritickej interpretácii potom ukázať jej problematické i silné stránky.

Školiteľ: Mgr. Richard Sťahel, PhD.
Oponent: doc. PhDr. Vladimír Manda, CSc.
Katedra: KFI - Katedra filozofie
Vedúci katedry: Mgr. Richard Sťahel, PhD.
Dátum zadania: 19.10.2009

Dátum schválenia: 07.10.2010

Mgr. Richard Sťahel, PhD.
vedúci/a katedry

R. Sťahel

Pod'akovanie

Touto cestou vyjadrujem pod'akovanie p. Mgr. Richardovi St'ahelovi, PhD. za pomoc, odborné vedenie, cenné rady a pripomienky pri vypracovaní mojej diplomovej práce.

ABSTRAKT

VOJTEKOVÁ, Helena: Spoločenská zmluva v Teórii spravodlivosti J. Rawlsa. [Diplomová práca] Vojteková, Helena: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, Katedra filozofie. Školiteľ: Mgr. Richard Sťahel, PhD. Stupeň: Magister. Nitra: FF UKF, 2011, 80 s.

Diplomová práca je zameraná na problematiku idey spoločenskej zmluvy, ktorou sa filozofi zaoberajú už od dávnych čias. Podstatou tejto práce je myšlienka znovuoživenia zmluvných teórií v 20. storočí, ktoré zapríčinil americký liberálny filozof J. Rawls dielom Teória spravodlivosti. V práci je opísaná teória spravodlivosti ako slušnosti chápaná v zmysle politickej koncepcie, charakteristika pôvodného stavu, sformulované dva princípy spravodlivosti a aplikácia princíпов na základnú štruktúru spoločnosti. Práca poukazuje na morálny aspekt pri výbere princíпов spravodlivosti. Záver práce je venovaný kritickým názorom filozofov R. Nozicka a F. A. Hayeka na Rawlsovu teóriu spravodlivosti ako slušnosti.

Kľúčové slová:

Spoločenská zmluva. Pôvodný stav. Sloboda. Morálka. Spravodlivosť.

ABSTRACT

VOJTEKOVÁ, Helena: A Social contract in Rawls' Theory of justice
[Magister Thesis] Vojteková, Helena: Constantine the Philosopher
University in Nitra, Faculty of philosophy, Department of Philosophy.
Supervisor: Mgr. Richard Šťahel, PhD. Degree of Qualification: Magister's,
Nitra: FF UKF, 2011, 80 p.

The main focus of this thesis is on the idea of social contract, which has been the interest of philosophers since ancient times. In the essence of my work I was trying to bring back the contractual theories of 20th century, which have arisen from a Theory of Justice, by liberal American philosopher J. Rawls. A Theory of justice is described as fairness in terms of political concept in the thesis, described is also the characteristic of original state, two principles of justice are formulated and application of these principles on a basic structure of society is made. The moral aspects in choosing principles of justice are also pointed out. Conclusion of thesis is aiming at critical views of philosophers R. Nozick and F. A. Hayek on Rawls' theory of justice as fairness.

Keywords:

Social contract. Original position. Freedom. Morality. Justice.

Obsah

ÚVOD	8
1 IDEA SPOLOČENSKEJ ZMLUVY	10
1.1 T. HOBBS	10
1.2 J. LOCKE.....	11
1.3 J. J. ROUSSEAU.....	12
1.4 I. KANT.....	14
1.5 J. RAWLS – ZNOVUOŽIVENIE ZMLUVNÝCH TEÓRIÍ.....	15
2 VPLYV MORÁLNEJ PSYCHOLÓGIE NA EUDÍ V PÔVODNOM STAVE	17
2.1 ŠTÁDIÁ MORÁLNEHO VÝVOJA JEDNOTLIVCOV	17
2.2 MORÁLNE OSOBY - SUBJEKTY DISPONUJÚCE DVOMI VLASTNOSŤAMI... 21	
3 RAWLSOVA INTERPRETÁCIA PÔVODNÉHO STAVU	25
3.1 KONTEXT SPRAVODLIVOSTI.....	26
3.2 JEDNOTLIVCI V PÔVODNOM STAVE VYSTUPUJÚCI AKO ZMLUVNÉ STRANY	28
3.3 ZÁVOJ NEVEDOMOSTI	31
3.4 VÝBER PRINCÍPOV SPRAVODLIVOSTI.....	35
3.4.1 Idea verejného rozumu	36
4 PRINCÍPY SPRAVODLIVOSTI	38
4.1 DOBRE USPORIADANÁ SPOLOČNOSŤ.....	38
4.2 FORMULÁCIA PRINCÍPOV SPRAVODLIVOSTI	40
4.3 RELEVANTNÉ SOCIÁLNE POZÍCIE EUDÍ V SPOLOČNOSTI.....	43
4.4 LIBERÁLNY PRINCÍP SLUŠNEJ ROVNOSTI PRÍLEŽITOSTÍ	43
4.5 DRUHÝ PRINCÍP SPRAVODLIVOSTI	44
4.6 PRINCÍP SLUŠNOSTI	47

5 UPLATNENIE PRINCÍPOV SPRAVODLIVOSTI.....	52
5.1 ŠTVORSTUPŇOVÁ POSTUPNOSŤ UPLATŇOVANIA PRINCÍPOV SPRAVODLIVOSTI	52
5.2 SLOBODA.....	55
5.3 SPRAVODLIVÁ ÚSTAVA	57
5.3.1 Politická spravodlivosť	58
5.3.2 Zákonnosť.....	60
5.4 POLITICKÁ EKONÓMIA	62
5.4.1 Spravodlivosť medzi generáciami	65
6 KRITICKÝ POHĽAD NA TEÓRIU SPRAVODLIVOSTI J. RAWLSA	67
ZÁVER.....	72
POUŽITÁ LITERATÚRA:	76

Úvod

Teórie spoločenskej zmluvy, čiže kontraktualistické teórie sa zaoberajú nie len vznikom štátu. Podstatou teórií spoločenských zmlúv je myšlienka, že štát je umelo vytvorené zoskupenie na základe dohody, ktorú dobrovoľne uzatvorili slobodní jednotlivci. Predstava, že zoskupenie ľudí je výsledkom zmluvnej dohody, je zakorenená v myslení filozofov už od dávnych čias. Teoreticky rozpracovaná základná myšlienka tejto teórie sa datuje do obdobia novoveku. Konkrétne v 16. - 19. storočí, keď sa o rozvoj týchto myšlienok postarali T. Hobbes, J. Locke, J. J. Rousseau, I. Kant. Podstatou ich spracovaných myšlienok je predpoklad existencie predspoločenského, čiže prirodzeného stavu, kde sa ľudia uzavretím dohody, zmluvy stávajú členmi spoločenstva. Všetci ľudia sa chápu ako slobodné a rovné bytosti, ktoré sa bez nátlaku vzdali časti svojich práv a podriadili sa vzniknutému spoločenstvu.

Rozpracovaniu teórie spoločenskej zmluvy sa venoval aj predstaviteľ liberalizmu John Rawls. Svojím prelomovým dielom s názvom Teória spravodlivosti zaznamenal veľký úspech, pre neho až nečakaný. Postaral sa tak o nárast záujmu o kontraktualistické teórie, ktoré boli v 19. storočí potlačené do úzadia záujmu filozofov. Jeho dielo, vydané v roku 1971, sa postaralo o akési znovuoživenie týchto teórií, pričom nadviazal na myšlienky svojich predchodcov z obdobia novoveku. Vypracoval teóriu spravodlivosti ako slušnosti, ktorú chápal ako príklad teórie spoločenskej zmluvy.

Cieľom diplomovej práce je interpretovať teóriu spravodlivosti vytvorenú J. Rawlsom, ktorá sa chápe ako politická koncepcia a poukázať na jej morálny charakter. Na dosiahnutie stanovených cieľov použijem metódu analýzy a formu opisu pri skúmaní jednotlivých častí teórie spravodlivosti. Metódou rozboru sa zameriam na vysvetlenie princípov spravodlivosti. V poslednej kapitole za pomoci metódy komparácie Rawlsovej teórie s názormi dvoch amerických liberálov vyčlením kritizované časti tejto teórie.

V prvej kapitole sa venujem myšlienkam a názorom T. Hobbesa, J. Locka, J. J. Rousseau, I. Kanta na prirodzený stav a spoločenskú zmluvu. V

nadväznosti na ich názory sa prepracujem k charakteristike Rawlsovej teórie.

V druhej kapitole skúmam morálny aspekt teórie spravodlivosti ako slušnosti. Rawlsova teória sa považuje za politickú teóriu, avšak apeluje aj na spravodlivosť, ktorá sa chápe ako základná cnosť spoločenských inštitúcií. Pri výbere princípov spravodlivosti sa objavuje morálny charakter, vďaka ktorému je dohoda o princípoch spravodlivosti akceptovaná všetkými jednotlivcami, čiže morálnymi subjektmi. Morálne subjekty disponujú dvoma morálnymi vlastnosťami, a to rozumnosťou a racionalitou.

Tretia kapitola obsahuje podrobnejší výklad pôvodného stavu navrhnutého J. Rawlsom. Tento stav poníma ako čisto hypotetickú situáciu, svoju teóriu teda považuje za myšlienkový experiment.

Vo štvrtej kapitole sa zameriam na výber princípov spravodlivosti, ktorý uskutočňujú zmluvné strany, ako objekty, ktoré pristúpili k uzavretiu dohody v pôvodnom stave. Uvediem formuláciu princípov, ktoré boli vybrané za závojom nevedomosti a ich podrobnejšie rozpracovanie.

Po výbere princípov v ďalšej kapitole rozoberiem uplatnenie princípov spravodlivosti v politickej, ekonomickej a sociálnej sfére spoločnosti. Poukážem na štyri stupne, pomocou ktorých je možné aplikovať princípy na základnú štruktúru spoločnosti.

Posledná kapitola bude obsahovať kritické postoje na Rawlsovu vypracovanú teóriu. Zameriam sa na názory amerických filozofov R. Nozicka a F. A. Hayeka a uvediem ich kritiku na sociálnu spravodlivosť, ktorú zastával Rawls.

1 Idea spoločenskej zmluvy

Teória spoločenskej zmluvy je už od obdobia novoveku témou, ktorá si našla veľa priaznivcov. Podstatou zmluvných teórií vzniku štátu a práva je existencia určitého stavu pred vznikom spoločenského zriadenia, ktorý môžeme nazvať prirodzeným stavom. Ľudia v tomto stave pristupujú k dohode, zmluve, na základe ktorej sa združujú do štátov. K popredným predstaviteľom zmluvných teórií patrili T. Hobbes, J. Locke, J.J. Rousseau a I. Kant. Idea zmluvnej teórie je aj v súčasnosti veľmi diskutovanou témou. Konceptiu v abstraktnej rovine rozvinul aj John Rawls. Jeho dielo Teória spravodlivosti predstavovalo akýsi zlomový moment renesancie teórií spoločenskej zmluvy v 20. storočí.

John Rawls vo svojom diele Teória spravodlivosti podáva oživenie koncepcií spoločenskej zmluvy. Konštatuje: „Mojím zámerom je predložiť koncepciu spravodlivosti, ktorá generalizuje a uvádza na vyššiu rovinu abstrakcie známej teórie spoločenskej zmluvy, ako ich nachádzame u Locka, Rousseaua a Kanta.“ (Rawls, 1995, s. 21) Podáva zdokonalenú verziu sociálno–zmluvných teórií. Vedúcou myšlienkou jeho koncepcie je chápanie princípov spravodlivosti, ktoré sa uplatňujú v spoločnosti ako výsledok dohody v pôvodnom stave. Rawls tento prístup k princípom spravodlivosti nazval teóriou spravodlivosti ako slušnosti.

V tejto časti stručne priblížime názory filozofov, ktorí pre Rawlsa boli odrazovým mostíkom pre jeho úvahy o teórii spoločenskej zmluvy. Okrajovo načrtneme názory Hobbesa, Locka, Rousseaua a Kanta na chápanie prirodzeného stavu a zadefinovanie spoločenskej zmluvy.

1.1 T. Hobbes

Prirodzený stav charakterizoval ako „vojnu všetkých proti všetkým“ (Krsková, 2002, s. 243). V tomto stave sú si všetci ľudia rovní a disponujú neobmedzenými právami. Neexistencia zákonov je príčinou vzájomného ľudského útočenia, kde je „človek človeku vlkom“ (Krsková, 2002, s. 243). Bez výnimky si ľudia navzájom škodia. Žiadne zákony neplatia, teda tu nie je žiadna spoločná moc, ktorá by nad celým dianím dohliadala, čiže za

vzájomné napádanie sa ľudí nie sú žiadne verejne schválené sankcie. Prirodzený stav prezentuje situáciu, v ktorej ľudstvo žilo ešte pred vznikom spoločenského zriadenia. Ľudia nemuseli dodržiavať zákony, keďže žiadne neboli prijaté a schválené, každý jednotlivec si robil nároky na všetko. Tak medzi ľuďmi vznikla obava, kedy by si aj na ich veci niekto iný začal robiť nároky. V takomto prípade nastáva vojna všetkých proti všetkým. Hobbes uviedol niekoľko príčin, pre ktoré sa ľudia dostávajú do vojnového stavu. Permanentné súperenie ľudí o vážnosť, vzájomné porovnávanie sa s inými ľuďmi, názorové a myšlienkové ovplyvňovanie, zavádzanie pri definovaní dobra a zla, urážanie sa a osočovanie. Toto všetko ľudí privedie do vojny všetkých proti všetkým. Vidina zachovania vlastného života v ľuďoch povzbudzuje vedomie, že môžu všetko. Nie je nijakým spôsobom zabezpečená bezpečnosť ľudí. Ľudia si uvedomujú absenciu zákona a na základe rozumu sa mali dohodnúť na určitých zásadách mieru, ktoré sa nazývajú prirodzenými zákonmi. Prispievajú k rešpektovaniu ľudskej podstaty, ktorá sa rozvíja v občianskej spoločnosti. Zákony sa viažu na štátne usporiadanie, kde sa ľudia ocitnú zo strachu prameniaceho z vojny. „Štát je vždy lepší ako stav bezštátny.“ (Neubauer, 2006, s. 98) Uzavretím spoločenskej zmluvy každý jednotlivec nadobúda pocit bezpečnosti, zároveň však na seba preberá aj povinnosti. Hobbes uvádza, že spoločenská zmluva, dohoda, je vo svojej podstate umelá a musí sa opierať o určitú moc. Moc dali ľudia do rúk vládára, ktorý disponuje zvrchovanou mocou a ľudia sú mu podriadení.

1.2 J. Locke

Locke vo svojej knihe Druhé pojednanie o vláde uviedol, že prirodzený stav „je stav dokonalej slobody riadiť svoje konanie a nakladať so svojím majetkom a so svojimi osobami, ako to považujú za vhodné v medziach prirodzeného zákona bez toho, aby žiadali povolenie alebo boli závislí na vôli kohokoľvek iného“ (Locke, 1992, s. 30). Všetci jedinci boli v tomto stave dokonale slobodní a navzájom si rovní. Vzájomná pomoc, dôvera, rovnosť svedčia o tom, že ľudia v tomto stave žijú v harmónii a podľa vlastného presvedčenia nakladajú aj so svojím majetkom,

vlastníctvom. Smerodatným pri rozhodovaní ľudí je prirodzený zákon, podľa ktorého sa ľudia riadia. Aj napriek existencii zákona v prirodzenom stave, nie je tu sudca, či iný arbiter, ktorý by spory rozhodoval a tak je na každom jednotlivcovi vysvetliť si zákon po svojom. Toto je moment, kedy si ľudia uvedomia nedostatky stavu, v ktorom žijú. „Jediná cesta, ktorou sa niekto zbavuje svojej prirodzenej slobody a navlieka si putá občianskej spoločnosti, je dohoda s inými, aby sa pripojili a zjednotili v spoločenstve.“ (Locke, 1992, s. 85) Podobne ako Hobbes, aj Locke vyčlenil vojnu ako príčinu, prečo ľudia vstupujú do stavu spoločenského. Spojenie jednotlivcov do spoločnosti podmieňuje tichý súhlas neidentifikovateľného počtu osôb. Spoločenská zmluva zabezpečuje ľuďom ochranu ich majetku, čo je podľa Locka aj hlavný dôvod, prečo sa ľudia podriaďujú exekutive. Ottová uviedla, že spoločenská zmluva sa podľa Locka vytvára v dvoch etapách: najprv občania na základe konsenzu vytvoria občiansku spoločnosť, ktorá sa potom dohodne s mocou na vytvorení štátu. (Ottová, 2006, s. 104) Ľudia zmluvou vytvorili štát, pričom jednotlivé zákony v štáte podliehajú trom základným druhom moci. Každý z týchto troch mocí vyčlenil aj právomoci, ktoré spadajú do výkonu jej oblasti. Navrhol legislatívnu moc, ktorej poslaním je tvoriť zákony, ďalej exekutívnu moc, ktorá dozerá na dodržiavanie zákonov. Ako poslednú vyčlenil federatívnu moc, ktorej úlohou je nestranne dohliadať na uplatňovanie zákonov. Locke uviedol, že každá z týchto troch mocí má byť zverená oddeleným orgánom, aby sa predišlo koncentrácii a zneužívaniu moci.

1.3 J. J. Rousseau

Rousseau taktiež vychádza z prirodzeného stavu, ale jeho koncepcia je odlišná od tých, ktoré prezentovali jeho predchodcovia. V pôvodnom, prirodzenom stave ľudia žili v súlade s prírodou. Skôr ako racionálnym usudzovaním sa riadili prirodzenými inštinktmi. Sebestačnosť a sloboda boli vlastnosti, ktorými ľudia disponovali v tomto stave. Napriek rovnému postaveniu v hospodárskych a sociálnych otázkach tu bola prítomná aj nerovnosť, ale len biologická. Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že život v takejto harmónii bez akýchkoľvek problémov je presne ten, v ktorom sa

Ľudia nemajú ani len najmenší dôvod sťažovať, žiaľ k narušeniu harmónie prišlo. Za činiteľa, ktorý zapríčinil narušenie vcelku pokojného stavu Rousseau označil vznik súkromného vlastníctva. „Tento šťastný, idylický stav sa končí, keď si prvý človek ohradil určitý kus pozemku a povedal „toto je moje“ a našiel dosť prostomyseľných či naivných ľudí, ktorí mu to uverili. Práve tu začína proces úpadku a odcudzenia človeka.“ (Ottová, 2006, 105) Súkromné vlastníctvo podporuje rozvoj egoistických sklonov a následne ľudia chcú mať viac hmotných statkov ako tí druhí. Snaha ochrániť svoj majetok a uvedomenie si nerovností medzi ľuďmi sú príčinami, pre ktoré sú ľudia ochotní vzdať sa prirodzeného stavu a vysloviť súhlas so spoločenskou zmluvou. Rousseau tvrdil, že spoločenskou zmluvou sa má zabezpečiť spolupráca egoistických subjektov, uviesť do súladu ich individuálne práva so záväzkami voči spoločnosti. Ľudia sa svojej individuálnej slobody vzdávajú „v prospech spoločenskou zmluvou zabezpečenej právno-politickej slobody, čím prejdú zo stavu prirodzeného do stavu občianskeho“ (Ottová, 2006, 105). „Každý z nás podriaďuje svoju osobu a všetku svoju moc najvyššiemu riadeniu všeobecnej vôle; a súčasne každého člena prijíma ako neoddeliteľnú časť celku.“ (Rousseau, 1967, s. 437) Na tieto slová redukoval Rousseau znenie spoločenskej zmluvy, ktorou sa ľudia podriaďujú zákonom a prechádzajú zo stavu prirodzeného do občianskeho stavu. Spojením všetkých aktérov, ktorí vyslovili súhlas so spoločenskou zmluvou, ľudia vytvárajú štát. Každý štát musí podliehať zákonom, veď „sú to akty všeobecnej vôle“ (Brösl, Holländer, 2010, s. 61). Všeobecnú vôľu prezentuje zvrchovaná moc. Všeobecnosť vôle vyjadruje nedeliteľnosť tejto moci, čiže je vyjadrením vôle celého národa. Avšak Rousseau uviedol, že zvrchovaná moc sa môže deliť podľa predmetu, delia ju na silu a na vôľu. (Rousseau, 1967, s. 444) To znamená, že dianie v štáte ovplyvňujú dve moci, a to zákonodarná moc reprezentujúca vôľu ľudí a výkonná moc, ktorej predstavitelia sú úradníci či králi, ktorým prislúcha sila.

1.4 I. Kant

Kant je ďalší filozof v poradí, ktorý sa zaoberal definovaním prirodzeného stavu. Podobne ako Locke, uvádza, že v tomto stave nie je žiadny sudca, ktorý by sa staral o poriadok a tak sa každý jednotlivec správal a konal tak, ako to považoval sám za vhodné. Právo mohlo byť stanovené až vtedy, ak sa človek spojí s inými, čím vytvorí občiansku spoločnosť, kde sa zbavia individuálnych slobôd a podriadia sa spoločne vytvorenej donucovacej moci. Táto moc stanoví právo, podľa ktorého sa ľudia v občianskej spoločnosti budú riadiť. Krsková vo svojej knihe *Štát a právo v európskom myslení* uviedla, že Kant vyhlasuje slobodu každého občana, vzájomnú rovnosť a samostatnosť občanov za apriórne zásady občianskeho života. (Krsková, 2002, s. 319) Štát teda vznikol z vôle ľudu prostredníctvom spoločenskej zmluvy. Pred pristúpením k dohode, na základe ktorej vznikne štát, je dôležité, aby každý človek samostatne prijal rozhodnutie žiť a riadiť sa kategorickým imperatívom, ktorý znie: „Konaj iba podľa tej maximy, o ktorej zároveň môžeš chcieť, aby sa stala všeobecným zákonom.“ (Kant, 2004, s. 48) Najvyšší mravný zákon, vyjadrený kategorickým imperatívom, ukladá človeku priamu povinnosť prispôbovať mu svoje konanie. Kto koná podľa tohto zákona a z úcty k nemu, koná mravne. (Tomsa, 2005, s. 140) Nik a nič nemá právo človeku presne definovať čo má robiť. „Spoločenská zmluva je dohodou morálnych bytostí, ktoré majú dosť vnútornej sily, aby sa dobrovoľne vzdali svojich neprávnych záujmov.“ (Krsková, 2002, s. 321) Zo strany štátu nemôže prísť k násilnému domáhaniu sa, aby ľudia plnili nariadenia, s ktorými nesúhlasia. Zákonodarca môže vydávať len také zákony, ktoré sú vyjadrením vôle každého jedinca v spoločnosti. Pri tomto tvrdení Kant nadviazal na Rousseaua. Ľudia, ktorí so zmluvou vyslovili súhlas, musia vzniknuté spoločenské zriadenie rešpektovať a zaviazat' sa, že nebudú „mať žiadny iný politický ideál ako ideál právneho štátu“ (Krsková, 2002, s. 321), čo znamená, že štátu musia naplno dôverovať a podporovať ho. Za najvhodnejšie štátne zriadenie považoval republiku. V rámci štátu taktiež dodržiava delenie moci na tri zložky – na zákonodarnú moc, výkonnú a súdnu.

1.5 J. Rawls – znovuoživenie zmluvných teórií

Po priblížení chápania prirodzeného stavu a spoločenskej zmluvy u novovekých filozofov, by sme prešli k chápaniu prirodzeného, pôvodného stavu u Johna Rawlsa, ktorý na svojich predchodcov do určitej miery nadväzuje. Svoju teóriu spravodlivosti prepojil s teóriou spoločenskej zmluvy. Za jadro jeho teórie spravodlivosti môžeme považovať interpretáciu pôvodného stavu, ktorý je pre neho čisto hypotetickou situáciou, určitou abstrakciou, v ktorej aktéri, čiže zmluvné strany pristupujú k výberu princípov spravodlivosti. S týmito princípmi „musí každý racionálny človek súhlasiť...“ (Gray, 2004, s. 176). Každý musí súhlasiť s princípmi spravodlivosti a za nijakých okolností nemôže proti nim namietat'. Princípy spravodlivosti sú nadradené aj individuálnym predstavám jednotlivcov o ich predstavách chápania dobra. Hellová za východisko Rawlsovej teórie spravodlivosti označila naše intuitívne predstavy o spravodlivosti, ktoré máme záujem formulovať do všeobecných princípov a hodnôt. (Hellová, 2010, s. 115)

Ľudia ako subjekty, ktoré prijímajú morálne rozhodnutia, sa majú vcítiť do tohto pôvodného stavu. Na základe rovného postavenia všetkých ľudí sa spoločne dohodnú na pravidlách, ktoré budú všeobecne akceptovať. Zámerom Rawlsa je poukázať na skutočnosť, že „existuje jedna interpretácia počiatočnej situácie, ktorá najlepšie vyjadruje podmienky, o ktorých sa súdi, že sú pre výber princípov rozumné“ (Rawls, 1995, s. 84). Práve táto jedna najuprednostňovanejšia interpretácia sa nazýva pôvodným stavom. Pojem pôvodného stavu „budem chápať ako pojem, ktorý predstavuje filozoficky najpriateľnejšiu interpretáciu tejto východiskovej situácie voľby z hľadiska teórie spravodlivosti“ (Rawls, 1993, s. 81). Rawls tak navrhuje ideu modelovej situácie, ktorú nazval pôvodný stav.

Z hľadiska spravodlivosti ako slušnosti sa za prirodzený stav pokladá pôvodná situácia rovnosti. Nejde o reálny stav vecí, ale Rawls ňou rozumie „čisto hypotetickú situáciu, pomocou ktorej by sme mohli dospieť k určitej koncepcii spravodlivosti“ (Rawls, 1993, s. 75). Čisto hypotetická situácia preto, lebo „sa pýtame, ktoré strany by sa mohli alebo by sa dohodli, a nie na čom by sa dohodli“ (Rawls, 2007, s. 42). K spravodlivosti ako slušnosti

sa nedostaneme, pokiaľ pôvodný stav nebude nastavený tak, aby sa strany mohli dohodnúť na princípoch spravodlivosti. Rawls „vyjadruje myšlienku, že princípy spravodlivosti sa prijímajú na základe dohody vo férovej východiskovej situácii“ (Rawls, 1993, s. 75). Zároveň sa dohoda v pôvodnom stave považuje aj za nehistorickú a to preto, lebo k uzavretiu dohody ani nemusí prísť. Rawls konštatuje, že „teória spravodlivosti ako slušnosti je teóriou nášho mravného cítenia“ (Rawls, 1995, s. 84).¹ Chovancová na základe Rawlsových slov vyjadrila nasledovnú myšlienku. „Dôležitým znakom politickej koncepcie spravodlivosti je, že je morálnou koncepciou, predovšetkým pre politické, spoločenské a ekonomické inštitúcie.“ (Chovancová, 2008, s. 92) Rawls svoju teóriu spravodlivosti ako slušnosti orientuje na základnú spoločenskú štruktúru spoločnosti. Základnú spoločenskú štruktúru tvoria inštitúcie spoločnosti, pričom Rawls sa zameriava na objasnenie našich morálnych súdov a dostáva sa tak k vysvetleniu nášho zmyslu pre spravodlivosť v týchto inštitúciách.

Pôvodný stav reprezentuje akýsi východiskový status quo. Vyjadrenie jednotlivých podmienok znamená, že môžeme skonštatovať symetriu vzťahov medzi ľuďmi. Značí to, že dohody uzatvorené medzi indivíduami ako morálnymi osobami budú férové. Podľa Chovancovej má pôvodný stav reprezentovať ideu procedurálnej nestrannosti alebo slušnosti. Slušná, nestranná procedúra má prinášať slušné, čiže spravodlivé výsledky. (Chovancová, 2006, s. 51) Z predchádzajúcich myšlienok vyplýva aj samotné označenie spravodlivosť ako slušnosti, v ktorej uzatvorené zmluvy medzi ľuďmi budú slušné, férové. Pre spresnenie dodám, že pojem spravodlivosť nie je synonymum pojmu férovosť. Rawlsov predpoklad, že ľudia budú k uzavretej dohode pristupovať férovo, nepovažujeme za správny. Nie je možné, aby všetci ľudia konali mravne a podľa uzavretej dohody, keďže každý človek je individualita a za prvotné považuje vlastné dobro a nie dobro kolektívu, do ktorého patrí.

---

¹ „Justice as fairness is a theory of our moral sentiments.“ (Rawls, 1990, s. 104)

2 Vplyv morálnej psychológie na ľudí v pôvodnom stave

Ľudia v pôvodnom stave vystupujú ako morálne subjekty, ktoré sú slobodné a zároveň si navzájom rovné. Morálne subjekty prostredníctvom psychologických procesov prijali určité morálne zmysly. Zmysel pre spravodlivosť si subjekty osvojujú vďaka morálnej výchove, ktorá podlieha princípom spravodlivosti.² „Morálna výchova je výchovou k autonómii.“ (Rawls, 1995, s. 304) Autonómne konať znamená správať sa podľa princípov spravodlivosti. Prijaté princípy sú objektívne, pretože je správne si priať, aby sa všetci správali podľa týchto princípov. Keďže princípy spravodlivosti sú prijímané v pôvodnom stave, pojmy autonómie a objektívnosti musia byť zadefinované z hľadiska pôvodného stavu.

Hrubec napísal, že morálna teória, o ktorú sa opiera Rawlsova morálna filozofia obsahuje určité rozvrhnutie princípov a konceptov, ktoré vyjadrujú politickú teóriu spravodlivosti. (Hrubec, 2008, s. 715) Ľudia sa v tomto prípade chápu ako morálne osoby. Rawls uviedol, že teória spravodlivosti ako slušnosti je založená na morálnej psychológii, ktorá je primárna pre celú morálnu teóriu. Práve morálna psychológia ovplyvňuje výber princípov v pôvodnom stave. Analýzu morálneho vývoja spomíname preto, lebo je prepojená s koncepciou spravodlivosti.

2.1 Štádiá morálneho vývoja jednotlivcov

Prvé štádium morálneho vývoja sa nazýva morálka autorít, čiže autoritatívna morálka. Za najjednoduchší prejav tejto morálky môžeme považovať morálku dieťaťa. Je to hlavne preto, že dieťa pri dospievaní si postupne osvojuje zmysel pre spravodlivosť. Autoritou pre dieťa je samotný rodič. Láska, ktorú rodičia svojim potomkom prejavujú je príčinou vzniku dôverného citu, ktorý sa medzi nimi vytvorí. Rodičia pomáhajú deťom zvládnuť všetky vzniknuté problémy, podporujú ich.

---

² Podľa kantovskej interpretácie spravodlivosti ako slušnosti môžeme o ľuďoch, ktorí konajú podľa týchto princípov povedať, že konajú autonómne. Konajú podľa princípov, ktoré by uznali za podmienok, ktoré najlepšie vyjadrujú ich prirodzenosť ako slobodných a rovnako rozumných bytostí. Tieto podmienky rozhodne reflektujú situáciu jedincov vo svete a skutočnosť, že sú podriadení podmienkam spravodlivosti. To znamená, že sa chápanie autonómie hodí pre ľudské bytosti. (Rawls, 1995, s. 304)

Rawls tu poukázal na psychologický princíp, ktorý hovorí o tom, že „dieťa začne milovať svojich rodičov iba vtedy, ak mu najskôr rodičia preukazujú svoju lásku“ (Rawls, 1995, s. 273). Od rodičovskej lásky závisí, aké citové puto si k nim deti časom vytvoria a to nakoniec spôsobí, že dieťa dokáže rodičovskú lásku opätovať bez ohľadu na vlastné sebecké dôvody. Rodičovská láska sa racionálne vysvetliť nedá. Autoritatívna morálka dieťaťa je založená na predpoklade, že deti budú dodržiavať určité predpisy, ktoré im rodičia stanovujú. Budú plniť rodičovské príkazy bez ohľadu na formu odmeny či trestu. Plnenie príkazov je dôsledkom lásky, silného putu, a dôvery, ktoré sa medzi rodičmi a deťmi vytvorili. Rodičia tým vo svojich deťoch podporujú také cnosti ako pokora, poslušnosť a vernosť, naproti tomu sú tu aj negatívne cnosti, ktoré sú vyvolané odmietnutím plnenia príkazov. Vzдорovitost' v tomto zmysle sa prejavuje vo forme neposlušnosti, svojhlavosti a tiež trucovitosti. Tým, že rodina patrí nepochybne k základnej štruktúre spoločnosti, je regulovaná princípmi spravodlivosti. Dieťa za svoju autoritu spočiatku považuje rodinu, až neskôr sa obracia na spoločnosť.

Druhé štádium morálneho vývoja sa nazýva skupinová morálka, čiže morálka skupín. Do tohto štádia spadajú rôzne skupiny, v ktorých je charakteristickým javom vnútorná hierarchia, čiže nejaké usporiadanie, kde každému členovi sú prisúdené určité práva a s právami aj povinnosti. Jednotlivec môže byť súčasťou školských a susedských skupín, rôznych hier v spoločnosti svojich rovesníkov. K tejto morálke patrí „značný počet ideálov, z ktorých každý je vhodne prispôsobený príslušnému statusu alebo dotýčajúcej roli“ (Rawls, 1995, s. 276). To znamená, že v školskej skupine si osvojujeme cnosti dobrého študenta, v susedskej skupine sa stávame lepším susedom a v prípade hier dobrým kamarátom. Prijmeme a osvojíme si jednotlivé ideálne predstavy o týchto postavách, z ktorých každá v spoločnosti zaujíma svoje miesto. Počas života si môžeme osvojiť aj viac morálnych ideálov, čím sa následne naše morálne a intelektuálne cítenie úmerne rozširuje rolám, ktoré nám v spoločnosti patria.

Takpovediac každému ideálu v spoločnosti zodpovedá určitá pozícia. Každé spoločenstvo, či skupina si vyžaduje, aby členov spájali určité väzby.

Vzájomná náklonnosť a dôvera sú výsledkom prvého psychologického zákona, ktorým si „prisvojíme určité putá náklonnosti“ (Rawls, 1995, s. 277), akési spolupatričnosti ku skupine, kedy sa jednotlivec stáva súčasťou kolektívu a s jednotlivými členmi udržiava blízke a dôverné vzťahy. Dlhšie pôsobenie členov v jednom spolku spôsobí, že si členovia vytvoria oveľa silnejšie vzťahy ako na začiatku a spočiatku len formálne vzťahy sa stanú priateľskými. Tieto priateľské pocity sa spájajú s druhým psychologickým zákonom. V skupine si každý musí plniť svoje povinnosti a záväzky, čo sa vníma ako „forma dobrej vôle a toto poznanie vzbudzuje pocity priateľstva a vedie i k opätovaniu dôvery“ (Rawls, 1995, s. 277). Plnenie povinností a záväzkov zabezpečuje v spoločnosti pokoj a stabilitu, keďže každý si plní svoje úlohy. Všetci členovia majú z jednotlivých aktivít prospech, čo podporuje aj vzájomné vzťahy členov. Tým, že každá skupina si vyžaduje, aby členovia zastávali príslušné role, skupinová morálka môže nadobúdať rôzne formy. Všetci členovia sú si rovní, sú priateľmi a všetci sa podieľajú na vzájomnej kooperácii.

Kooperácia je základom spoločnosti a je ovládaná všeobecnou koncepciou spravodlivosti. Preto „sú pre regulovanie základnej štruktúry a pre obsah niekoľkých dôležitých ideálov smerodajné princípy spravodlivosti“ (Rawls, 1995, s. 278). Princípy sa viažu na status občana, ktorý zastáva každý človek v spoločnosti. Medzi cnosti, ktoré podporujú spoločenskú kooperáciu patrí spravodlivosť, slušnosť, dôvera, vernosť, integrita a nestrannosť. Rawls uviedol aj negatívne cnosti ako sú lakomosť, neslušnosť, nečestnosť, zaujatosť a predpojatosť, pričom poznamenal, že „kto z členov skupiny podľahne týmto necnostiam, u toho príde ku vzniku (skupinového) pocitu viny na jednej strane a k nevôli na strane druhej“ (Rawls, 1995, s. 278). Pocity viny sa prejavujú tým, že dotyčný je ochotný sa podriaďiť trestu, prípadne sa podieľať na náprave škody, ospravedlniť sa. Pozitívne a negatívne morálne postoje sú prítomné v každej skupine, v ktorej sa všetci vzájomnými vzťahmi podieľajú na spravodlivej kooperácii.

Tretie štádium sa nazýva morálka princíпов. Každéj pozícii v spoločnosti zodpovedajú určité morálne kritériá. Človek sa snaží naučiť

žiť v súlade s týmito kritériami a konať podľa nich.³ Členovia skupiny, či spoločnosti, chcú svojim konaním docieľať vážnosť a akceptáciu zo strany iných osôb. Priateľské väzby sú dôvodom, prečo ľudia dodržiavajú princípy spravodlivosti. Štvorstupňová postupnosť uplatňovania princípov nám pomôže spoznať a pochopiť jednotlivé princípy a hodnoty vzťahujúce sa na ne. Rawls tvrdí, že tieto princípy sa potom prijímajú na základe tretieho psychologického zákona. Ten zastáva stanovisko, že ak sa v nás vyvinuli pocity priateľstva, lásky, dôvery a ak máme prospech zo spravodlivých inštitúcií, to „v nás vzbudzuje zodpovedajúci zmysel pre spravodlivosť“ (Rawls, 1995, s. 279). Naše konanie sa podriaďuje princípom spravodlivosti a každý v spoločnosti môže dosiahnuť svoje blaho.

Zmysel pre spravodlivosť je možné prejaviť dvojako:

„Vedie nás k uznaniu spravodlivých inštitúcií, ktorým sme zaviazaní a ktoré nám i našim druhom priniesli prospech.“ (Rawls, 1995, s. 279) Každý si musí plniť svoje povinnosti a záväzky, aby ľudia nezačali pociťovať vinu, ktorá sa dostaví, ak si naše povinnosti a záväzky neplníme dostatočne. Jednota zoskupenia občanov je zabezpečená verejným prijatím princípov spravodlivosti. Každý ich musí uznať a dodržiavať, inak sa nezabezpečí spoločenská jednota.

„Podnecuje ochotu spolupracovať pri budovaní spravodlivých inštitúcií.“ (Rawls, 1995, s. 279) Ochota podieľať sa na budovaní spravodlivých inštitúcií pramení z prirodzenej povinnosti podporovať spravodlivé mechanizmy. Morálka princípov sa podľa Rawlsa prejavuje v dvoch formách. Prvá forma je prezentovaná zmyslom pre spravodlivosť. Druhá forma je stelesnená v láske k ľudstvu a v sebaovládaní. Rozdiel medzi nimi je v tom, že láska k ľudstvu je nesebecká. (Rawls, 1995, s. 281) Zmysel pre spravodlivosť určuje, že naše konanie podlieha princípom spravodlivosti, ktoré vybrali rozumní ľudia v pôvodnej situácii. Jednotlivec sa v pôvodnej situácii chápe ako morálny subjekt a v tomto postavení vyslovuje súhlas, dohodu o princípoch spravodlivosti.

---

³ Gluchman označil Rawlsovu ideu dobre usporiadanej spoločnosti za príklad projektovania ideálneho človeka v liberalizme. To znamená, že každý člen spoločnosti prijíma princípy spravodlivosti a predpokladá, že aj ostatní členovia spoločnosti sa zachovávajú rovnako. (Gluchman, 1997, s. 41)

Tieto tri štádiá morálneho vývoja určujú ideály, ktoré ľudia majú prijať, naučiť sa im. Pri definovaní svojich racionálnych životných plánov ľudia presadzujú svoje záujmy. Riadia sa morálnymi predpismi a osvojujú si určité ideály, čiže aj zmysel pre spravodlivosť. V dobre usporiadanej spoločnosti je všetko vnútorné dianie ovplyvňované týmto zmyslom a ten spoločnosti dodáva stabilitu, ktorá je „dôsledkom spolupôsobenia troch psychologických zákonov“ (Rawls, 1995, s. 291).⁴ Spoločne psychologické zákony tvoria akýsi základ, oporný bod pre inštitúcie spoločnosti. Z tohto Rawls usúdil, že spravodlivosť ako slušnosť predstavuje stabilnú morálnu koncepciu. Zmysel pre spravodlivosť nadobúda väčšiu hodnotu, ak sú splnené tri nasledujúce podmienky, ktoré súvisia s tromi psychologickými zákonmi (Rawls, 1995, s. 292):

1. nepodmienená pozornosť nášmu blahu,
2. jasné uvedomenie si dôvodov pre morálne predpisy a ideály,
3. poznanie, že ľudia, ktorí sa podľa týchto predpisov a ideálov riadia a v spoločenských mechanizmoch konajú to, čo majú, tieto normy akceptujú i vyjadrujú svojím životom a charakterom formy ľudského blaha, ktoré vyvolávajú náš obdiv a úctu.

Ak prichádza k realizácii týchto podmienok, zmysel pre spravodlivosť sa tým zosilňuje. Prvá podmienka kladie dôraz na presadzovanie vlastných záujmov. Akceptácia morálnych predpisov patrí do morálnej koncepcie. Tretia podmienka je potvrdením, že morálna koncepcia sa má presadzovať.

2.2 Morálne osoby - subjekty disponujúce dvomi vlastnosťami

Každá morálna osoba, morálny subjekt disponuje dvomi schopnosťami, zmyslom pre spravodlivosť a schopnosťou utvárať koncepciu dobra. „Prvá sa uskutočňuje vo forme racionálneho životného plánu, druhá

---

⁴ Prvý zákon: Ak sú inštitúcie rodiny spravodlivé a rodičia milujú svoje deti a túto svoju lásku otvorene vyjadrujú tým, že sa starajú o ich blaho, potom ich dieťa začne milovať, akonáhle rozozná ich lásku k sebe. Druhý zákon: Ak sa u nejakého človeka vyvinula na základe náklonnosti podľa prvého zákona schopnosť pre pocity spolupatričnosti a ak sú spoločenské pomery spravodlivé a ak všetci ľudia verejne vedia, že spravodliví sú, potom tento človek rozvíja putá priateľských pocitov a dôvery k iným členom skupiny, pokiaľ tí splňajú so zrejším zámerom svoje povinnosti a záväzky a žijú podľa ideálov platných pre ich postavenie. Tretí zákon: Ak sa schopnosť nejakého človeka pre pocit spolupatričnosti realizovala na základe náklonnosti podľa prvých dvoch zákonov a ak sú inštitúcie spravodlivé a je všetkým verejne známe, že spravodliví sú, potom si tento človek osvojuje zodpovedajúci zmysel pre spravodlivosť, akonáhle rozozná, že on a tí, o ktorých sa stará, majú z tohto pomeru prospech. (Rawls, 1995, s. 287)

smerodajným prianím konať podľa určitých princípov práva.“ (Rawls, 1995, s. 327)

Tieto dve schopnosti spolu určujú jednotu osobnosti, ktorá sa pri plnení svojich racionálnych životných plánov riadi aj svojím vlastným zmyslom pre spravodlivosť.⁵ Morálne city vyjadrujú porozumenie určitým princípom a následne ich prijatie a riadenie sa podľa nich. Bezprostredne patria k životu a tak by ľudia mali konať iba tak, aby sa nepostavili proti spravodlivosti. Ak niekto uprednostní svoje záujmy, stráca priateľské väzby a dôverné vzťahy medzi ľuďmi. Rawls uviedol, že človek, ktorý nepociťuje zmysel pre spravodlivosť a egoisticky sa snaží robiť veci, z ktorých má prospech bez ohľadu na spoločný záujem všetkých ľudí, stráca vzájomnú dôveru a „nie je schopný pociťovať nevôľu a rozhorčenie“ (Rawls, 1995, s. 286). Takýto človek nemá žiadne ľudské pocity, chýbajú mu prirodzené postoje. Morálne subjekty disponujú právom na rovnakú spravodlivosť. Subjekty majú vlastné predstavy o svojom blahu, svoj zmysel pre spravodlivosť a správajú sa podľa princípov spravodlivosti, aj keď len v minimálnej miere. „Minimálna schopnosť mať zmysel pre spravodlivosť zaručuje každému človeku rovnaké práva.“ (Rawls, 1995, s. 297) Práve toto minimum oprávňuje morálnu osobnosť čerpať výhody, ktoré jej vyplývajú zo spravodlivosti. Podľa princípov spravodlivosti sa hodnotia všetky očakávania ľudí. V spojitosti s človekom, ktorý koná v súlade so spravodlivosťou, Rawls uvádza princíp reciprocity. Tento princíp je splnený, ak „sa spravodlivo konajúcim ľuďom na oplátku dostáva spravodlivého zaobchádzania“ (Rawls, 1995, s. 298). Podľa neho je teória práva a spravodlivosti podmienená pojmom reciprocity. Prostredníctvom nej sa očakávanie jednotlivých morálnych subjektov dáva do súladu s očakávaniami všetkých ostatných ľudí, pričom sa všetci stávajú rovnoprávnymi morálnymi subjektmi. Žiadna z osôb nie je žiadnym spôsobom zvýhodnená a vďaka princípom spravodlivosti je zaručená vzájomná rovnosť. Rawls pri analyzovaní teórií dobra uviedol, že sa môže vzťahovať na osobu alebo na spoločnosť. Dobrý človek zastáva v spoločnosti rôzne pozície, ktorým prikladá vážnosť.

---

⁵ Pre Rawlsa spočíva politické chápanie osobnosti a spoločnosti v demokracii na morálnych hodnotách. (Audardová, 1993, 272)

V spojitosti s vlastnosťami, ktoré dobrý človek má, Rawls uviedol, že „dobrým človekom je niekto, kto má v nadpriemernej miere široko založené vlastnosti, ktoré si ľudia z racionálnych dôvodov želajú mať“ (Rawls, 1995, s. 257). Medzi takto zadefinované vlastnosti patria základné morálne cnosti, čiže svoje konanie podriaďujú prijatým princípom spravodlivosti. Ak niekto z ľudí disponuje týmito vlastnosťami, zároveň predpokladá, že aj ostatní ľudia sa budú týmito princípmi riadiť, čiže budú nositeľmi rovnakých vlastností. Osvojený zmysel pre spravodlivosť nestačí, je potrebné ho neustále upevňovať. K široko založeným vlastnostiam patria aj morálne cnosti a prirodzené vlohy. Rawls vlohy zadefinoval ako prirodzené schopnosti, ktoré je možné rozvíjať výchovou a vzdelávaním a cnosti ako pocity a návyky, ktoré podriaďujú naše správanie princípom. (Rawls, 1995, s. 258) Dobrý človek disponuje týmito široko založenými vlastnosťami, vďaka ktorým sa stáva morálnou osobnosťou. Tieto vlastnosti si priali mať aj ľudia v pôvodnom stave a tak zvolenie princípov predpokladá, že ľudia prejavom morálnych pocitov budú tieto princípy dodržiavať.

Druhou schopnosťou, ktorou disponuje každý morálny subjekt je schopnosť vytvoriť vlastnú koncepciu dobra. Chovancová skonštatovala, že spravodlivosť ako slušnosť musí byť ospravedlnená pred zástancami odlišných koncepcií dobra. (Chovancová, 1996, s. 308) Každý človek má svoj vlastný racionálny životný plán, v ktorom je obsiahnuté jeho blaho. Vďaka tomuto Rawls rozšíril pojem dobra na jednotlivca, keď napísal, že dobrá činnosť je vlastne „dobré konanie urobené pre blaho nejakého iného človeka“ (Rawls, 1995, s. 259). Dobrá činnosť sa tu chápe ako altruistická činnosť, čiže činnosť, pri ktorej sa nesnažíme egoisticky, sebecky robiť niečo pre seba, ale dbáme aj na blaho iného človeka. Zmysel pre spravodlivosť tak prezentuje rozumnosť a vytvorenie koncepcie dobra racionalitu. Vďaka týmto dvoch schopnostiam morálne osoby v pôvodnom stave pristúpia k výberu princípov spravodlivosti.

Morálna psychológia zaručuje osobám rozumný a racionálny prístup pri rozhodovaní v spoločnosti. Občania v spoločnosti sú schopní si vytvoriť vlastnú koncepciu dobra a zároveň akceptovať aj koncepciu spravodlivosti. Ak je občan presvedčený, že aj iní jedinci v spoločnosti podporujú spravodlivé inštitúcie, čiže upevňujú svoj zmysel pre spravodlivosť, rozvíja

sa kooperácia občanov. Každý z nich zastáva v spoločnosti určité miesto, určitú pozíciu. Dobre usporiadaná spoločnosť, kde sa spája dobro a spravodlivosť sa riadi princípmi spravodlivosti a zároveň je tu prítomná aj myšlienka reciprocity. Z morálneho správania sa a konania jednotlivcov sa vytvára morálka spoločnosti, keďže „spravodlivosť sociálnych vzťahov závisí na korektnosti vzťahov medzi jednajúcimi subjektmi“ (Adamová, Křížkovský, 2000, s. 292). To znamená, že korektné vzťahy medzi jednotlivcami poskytujú základy pre spravodlivý chod spoločnosti, v ktorej všetci ľudia ako slobodné bytosti podliehajú rovnakým pravidlám, ktoré si sami zvolili, čiže ich konanie podlieha princípom spravodlivosti. Táto Rawlsova hypotéza je z nášho pohľadu naivná. V spoločnosti, ktorú tvoria jednotlivci s rozdielnymi názormi, s rôznymi povahovými črtami a tiež s diametrálne odlišným chápaním spravodlivého a nespravodlivého konanie nie je možné, aby sa všetci jednotlivci navzájom správali tolerantne, ústretovo a spravodlivo.

3 Rawlsova interpretácia pôvodného stavu

V diele Spravodlivosť ako férovosť sa uvádza, že pôvodný stav modeluje dve presvedčenia (Rawls, 2007, s. 43 – 44):

- Modeluje to, čo považujeme, tu a teraz, za férové podmienky, za ktorých by sa reprezentanti občanov, ktorí sa považujú len za slobodné a rovné osoby, mali dohodnúť na férových podmienkach kooperácie, prostredníctvom ktorých možno regulovať základnú štruktúru spoločnosti.

- Modeluje to, čo považujeme, tu a teraz, za prijateľné obmedzenia, na základe ktorých zmluvné strany situované vo férových podmienkach môžu predložiť isté princípy politickej spravodlivosti a odmietnuť iné.

Z uvedeného nám jasne vyplýva, že pôvodný stav sa z hľadiska významu chápe ako nástroj reprezentácie. „Ako taká modeluje naše uvážené presvedčenia rozumných osôb prostredníctvom opisu férovo situovaných strán, ktoré získavajú súhlas podliehajúci náležitým obmedzeniam dôvodov uprednostňovania princíпов politickej spravodlivosti.“ (Rawls, 2007, s. 45) Pôvodný stav spočíva na „rovnováhe uvažovania“, to znamená „na rovnováhe medzi rozličnými predstavami spravodlivosti, ktoré sú pre jednotlivých účastníkov situácie určujúce“ (Zimmer, 2005, s. 232). Je to stav, kedy prichádza k prepojeniu individuálneho záujmu so všeobecným.

Rawls predpokladal, že panuje zhoda v tom, že princípy spravodlivosti by sa mali voliť za určitých podmienok. Podmienky určujúce pôvodnú situáciu sú v konečnom dôsledku tie, ktoré reálne prijímame alebo by sme ich mali akceptovať na základe filozofickej reflexie. „Tieto obmedzenia sú vyjadrením toho, čo sme ochotní považovať za hranice spravodlivých podmienok férovosti sociálnej kooperácie.“ (Rawls, 1993, s. 84) Chovancová v knihe Liberalizmus verzus komunitarizmus na margo podmienok píše, že „majú vytvoriť morálny rámec na voľbu princíпов spravodlivosti“ (Chovancová, 2006, s. 51). Podmienky predstavujú akési obmedzenia, ktoré považujeme za rozumné prijať, aby sme mohli začať podávať argumenty v prospech princíпов spravodlivosti.

V knihe Teória spravodlivosti Rawls vyčlenil nasledovné požiadavky (Rawls, 1995, s. 25):

- Pri voľbe princípov nemá byť nikto zvýhodňovaný alebo znevýhodňovaný prírodnými danosťami alebo spoločenskými pomermi.
- Nikto nemôže prispôbiť princípy svojim vlastným pomerom.
- Dbať o to, aby určité sklony a ašpirácie a osobné predstavy o vlastnom dobre nemali vplyv na prijaté princípy.
- Vylúčiť princípy, ktoré by sme z rozumných dôvodov – ale s malou nádejou na úspech – navrhli na prijatie vtedy, ak by sme poznali určité skutočnosti, ktoré sú z hľadiska spravodlivosti irelevantné.

Pri charakterizovaní pôvodného stavu okrem určených podmienok, je potrebné zistiť či princípy, ktoré majú byť vybrané, zodpovedajú nášmu dobre uváženému presvedčeniu o spravodlivosti alebo ho prijateľným spôsobom rozširujú. (Kulašik, 1998, s. 162) Rawls uviedol nasledovný príklad. Podľa neho sme presvedčení o nespravodlivosti náboženskej neznášanlivosti a rasovej diskriminácie. (Rawls, 1993, s. 82) „Tieto presvedčenia sú pre nás predbežnými záchytnými bodmi, o ktorých predpokladáme, že im musí zodpovedať každá koncepcia spravodlivosti.“ (Rawls, 1995, s. 26) Túto istotu nemáme pri korektnom rozdelení bohatstva a authority. Rawls tvrdí, že sa nejakým spôsobom môžeme pokúsiť odstrániť svoje pochybnosti. „Môžeme si overiť správnosť interpretácie východiskovej situácie, pomocou jej princípov môžeme korigovať svoje pevné presvedčenia a tam, kde to treba, opierať sa o tieto princípy a dať sa nimi viesť.“ (Rawls, 1993, s. 83) Rozpracovaním pojmu pôvodného stavu sa objasňuje aj interpretácia našich morálnych vzťahov a môžeme bližšie sledovať aj naše vlastné predpoklady. Pôvodný stav tak predstavuje spôsob, akým môžeme sledovať svoje predpoklady.

3.1 Kontext spravodlivosti

Vyčlenené rámcové podmienky vytvárajú kontext spravodlivosti. Rawls dané podmienky rozdelil do dvoch skupín. Za objektívne okolnosti označuje tie, za ktorých „je kooperácia ľudí možná a nutná“ (Rawls, 1995, s. 87). Základná štruktúra spoločnosti je založená na kooperácii, z ktorej by mali čerpať vzájomné výhody všetci členovia spoločnosti. V spoločnosti je

prítomná „totožnosť záujmov, pretože spoločenská kooperácia umožňuje všetkým ľuďom viesť lepší život, ako keby bol každý človek odkázaný iba na svoje vlastné úsilie“ (Rawls, 1995, 87). Zároveň však tvrdí, že okrem totožných záujmov, sa môžeme stretnúť aj s konfliktom záujmov. Konflikt záujmov pramení z prístupu ľudí k rozdeľovaniu plodov, ktoré vyplývajú zo spoločenskej kooperácie. Z jeho slov pramení potreba určitých princípov, pomocou ktorých by si ľudia volili medzi rôznymi spoločenskými poriadkami. Prostredníctvom rozličných spoločenských poriadkov prichádza k rozdeleniu spoločenských statkov. Dospieva sa tak k dohode, vďaka ktorej docielime správne rozdelenie príslušných podielov.

Druhú skupinu podmienok pomenoval subjektívne okolnosti. Označil ich za „relevantné aspekty subjektov kooperácie, tj. spolupracujúcich osôb“ (Rawls, 1995, s.87). Kooperácia je to, čo zmluvné strany spája. Partneri zdieľajú podobné a taktiež aj rôzne sa dopĺňajúce záujmy, či potreby a práve výhodná kooperácia zabezpečuje zhodu v záujmoch a v jednotlivých potrebách.

Kontext spravodlivosti je daný tým, že „vzájomne nezainteresované osoby vytyčujú konkurujúce nároky na rozdeľovanie spoločenských statkov pri miernom nedostatku. Pokiaľ by tieto okolnosti neexistovali, nebola by tu žiadna príležitosť pre cnosť spravodlivosti...“ (Rawls, 1995, s. 88). Je tu prítomný predpoklad, že existencia kontextu spravodlivosti je pre ľudí v pôvodnom stave známa myšlienka. Taktiež Rawls predpokladá, že zmluvné strany presadzujú svoje individuálne chápania dobra ako len najlepšie dokážu.

Jednotlivci žijú spolu v určitej geografickej oblasti. Disponujú takpovediac rovnakými schopnosťami a to zaručuje, že nikto nemôže ovládať ostatných. Ľudia majú zväčša rovnaké potreby a záujmy, avšak aj svoje vlastné životné plány, ktorými sledujú svoje ciele odlišné od cieľov ostatných. „Racionálny životný plán je základným hľadiskom podmieňujúcim formuláciu a systematizáciu všetkých hodnotových súdov vzťahujúcich sa na určitého jedinca.“ (Rawls, 1995, s. 244) Každý človek za najlepší plán považuje práve ten, ktorému by dal prednosť, ak by pri rozhodovaní disponoval všetkými informáciami. Plán, pri ktorom je dokonale informovaný, nazývame objektívny plán. V prípade, ak samotný

subjekt koná iba na základe všetkých dostupných informácií, ktoré má k dispozícii, tak rozumný človek tento plán, ktorým sa riadi, nazýva subjektívnym racionálnym plánom. Niekedy môže nastať situácia, že plneniu plánu venujeme viac času a nie vždy sme ochotní pokračovať v plnení plánu až do konca. Príslušné formálne pravidlo znie: „Mali by sme rozvažovať tak dlho, pokiaľ bude pravdepodobný úžitok zo zlepšenia nášho plánu stáť ešte za vynaloženú dobu a námahu.“ (Rawls, 1995, s. 248) Vtedy hovoríme o tzv. uspokojivom pláne, pri ktorom rozumný človek spĺňa len určité minimálne podmienky. V prípade úspešnej realizácie vytýčeného životného plánu môžeme povedať, že človek dosiahol svoje blaho.

3.2 Jednotlivci v pôvodnom stave vystupujúci ako zmluvné strany

Jednotlivci v pôvodnom stave predstavujú zmluvné strany. Tým, že podávajú návrhy, nik z jednotlivcov nebude mať žiadny záujem na navrhnutí nespravodlivých princípov, keďže nik nevie, či by tieto princípy boli alebo neboli v jeho prospech. Zmluvné strany nemôžu vysloviť súhlas s nejakou koncepciou spravodlivosti, ktorá by viedla k výčitkám. Mali by urobiť všetko pre to, aby podobným prejavom predišli. Vybrané princípy spravodlivosti ako slušnosti danú podmienku rešpektujú. Koncepcia spravodlivosti by mala určiť morálny základ jednotlivých inštitúcií tvoriacich demokratickú spoločnosť. Pri dohode na nejakých princípoch spravodlivosti musia zabezpečiť strany základné záujmy tých, ktorých zastupujú.

Myšlienka počiatkovej situácie je základnou myšlienkou celej teórie. Slobodné konanie je konanie podliehajúce obom princípom spravodlivosti. V morálnej, politickej a právnej filozofii je bežné žiadať, aby prvé princípy boli všeobecné a univerzálne. Princípy sú všeobecné, univerzálne, keď ich možno bez novej nekonzistentnosti a vnútorne protirečivej nekoherencie aplikovať na všetkých morálnych agentov, čiže občanov danej spoločnosti.

Teória spravodlivosti sa v myslení J. Rawlsa spája s teóriou racionálnej voľby. Podľa jeho slov „určitá koncepcia spravodlivosti je rozumnejšia alebo je viac zdôvodniteľná ako iná, pokiaľ vo východiskovej situácii volia racionálne osoby jej princípy“ (Rawls, 1993, s. 80). Z toho

vyplýva, že musíme určiť, aké princípy je rozumné prijať v zmluvnej situácii. Blaha napísal, že „každý morálny subjekt bude môcť zasiahnuť do jej výberu a tento výber bude teda výsledkom rozhodnutia autonómnych a rovných subjektov“ (Blaha, 2006, s. 43). Na hlbšie pochopenie otázky racionálnej voľby je nevyhnutné poznať presvedčenia a záujmy jednotlivých účastníkov, ich vzájomné vzťahy, možnosti, z ktorých majú na výber a taktiež aj spôsob ich myslenia. Rovnaké podmienky znamenajú, že budú prijaté rovnaké princípy. V prípade, ak by tieto podmienky boli odlišné, aj samotné prijaté princípy budú odlišné.

Pôvodný stav predpokladá racionalitu zmluvných strán.⁶ „Ľudia v pôvodnom stave sú rozumní.“ (Rawls, 1995, s. 95) Pri samotnej voľbe princípov sa každý snaží presadzovať svoje vlastné záujmy. Rawls uvádza, že „zmluvné strany nie sú oboznámené so svojím chápaním dobra. Znamená to, že síce vedia, že majú nejaké racionálne životné plány, nepoznajú však ich detaily, jednotlivé ciele a záujmy, ktoré majú presadzovať.“ (Rawls, 1995, s. 95) Z hľadiska pôvodného stavu je rozumné predpokladať, že zmluvné strany chcú mať väčší podiel na zisku. Aj napriek tomu, že zmluvné strany v pôvodnom stave nemajú k dispozícii všetky informácie, dokážu svoje možnosti pri plnení svojich cieľov vhodne usporiadať, tak aby boli prospešné ich cieľom.

V Teórii spravodlivosti si Rawls kladie otázku, či ľudia v pôvodnom stave majú záväzky alebo povinnosti voči nasledujúcim generáciám. Tvrdí, že „pre každého človeka v nasledujúcej generácii musí existovať niekto, kto sa za svojho života stará o neho v prítomnej generácii“ (Rawls, 1995, s. 88). Takýmto spôsobom sa dbá o záujmy všetkých ľudí nielen tých v prítomnej generácii, ale aj tých v budúcej.

Rawls predpokladá, že „zmluvné strany v pôvodnom stave sú navzájom nezainteresované a nie sú ochotné obetovať svoje záujmy iným“

---

⁶ Práve v dodržaní dohody je zakotvená racionalita ľudí, ktorí nepristúpia na dohodu, ktorá je dopredu odsúdená na porušenie. „Racionalitou individuálneho rozhodovania a konania v pôvodnom stave sa rozumie skutočnosť, že jednotlivci sa nerozhodujú ani podľa princípu vlastného prospechu, ani podľa princípu vlastného dobra, ale podľa princípu spravodlivosti.“ (Příbáň, 2001, s. 65) V knihe Historické typy racionality sa uvádza na margo chápania racionality, ktorú uznáva Rawls, že tento pojem „treba interpretovať v čo najužšom zmysle len ako určitý štandard ekonomických teórií, ktoré požadujú zvoliť si najefektívnejšie prostriedky na dosahovanie daných cieľov a vyvarovať sa pritom toho, aby sme zavádzali do pojmu racionality všetelijaké etické elementy“ (Černík a kol., 1997, s. 279).

(Rawls, 1995, s. 89). Spravodlivosť je cnosťou správania sa, pričom každý jednotlivec musí rešpektovať protichodné záujmy iných a taktiež sa musí cítiť byť oprávnený uplatňovať svoje práva. Určením podmienok, čiže kontextu spravodlivosti, sa súčasťou charakteristiky pôvodného stavu stávajú vzájomné vzťahy medzi jednotlivcami. Tieto vzťahy podmieňujú diskusie o spravodlivosti, či nespravodlivosti.

Ak sa predpokladá, že princípy spravodlivosti budú určovať základné práva a povinnosti a určovať aj rozdeľovanie statkov, je nutné akceptovať určité formálne podmienky, ktoré musia princípy splňať:

- Hneď na začiatku Rawls požaduje všeobecnú povahu princíпов. „Musíme ich dokázať formulovať bez použitia toho, čo by sme mohli intuitívne považovať za vlastné mená alebo za zakuklené určité popisy.“ (Rawls, 1995, s. 89) Prírodnosť tejto podmienky vyjadruje, že prvé princípy musia slúžiť ako akási charta pre všetky ostatné usporiadania spoločnosti.

- Nasledujúcou podmienkou je univerzálna aplikovateľnosť princíпов. Rawls píše, že „musia platiť pre každého, pretože je morálnym subjektom“ (Rawls, 1995, s. 90). Je tu prítomný predpoklad porozumenia týmto princípom zo strany každého človeka, ktorý je schopný ich využívať vo svojich úvahách.

- V poradí treťou podmienkou je podmienka verejnosti, ktorá „spočíva v tom, že zmluvné strany posudzujú koncepcie spravodlivosti ako verejne uznávané a plne efektívne morálne smernice spoločenského života“ (Rawls, 1995, s. 90). Úlohou zmluvných strán je výber princíпов pre verejné chápanie spravodlivosti. Macedo napísal, že stabilita liberálneho zriadenia si vyžaduje otvorenú verejnú argumentáciu. (Macedo, 1995, s. 60) Všeobecne sa predpokladá, že každý jednotlivec bude mať o princíποch všetky informácie, ktorými by disponoval aj v situácii, ak by tieto princípy boli predmetom uskutočnenej dohody.

- Ďalšou podmienkou je umožniť usporiadanie nárokov, ktoré si konkurujú. Keďže princípy majú protichodné požiadavky usmerňovať, je na

mieste žiadať, aby koncepcia spravodlivosti dokázala usporiadať všetky vzniknuté nároky.

- Posledná podmienka konečnosti znamená, že „zmluvné strany majú ohodnotiť systém princípov ako poslednú súdnu inštanciu pre praktické myslenie“ (Rawls, 1995, s. 91).

Uvedené podmienky určujú všeobecnú povahu princípov, ich všestrannú aplikovateľnosť, verejné uznanie a usmernenie protichodných nárokov, ktorými sa prezentujú jednotlivci ako morálne subjekty.

Pôvodný stav vylučuje vzájomné pomáhajú si, či škodenie si. Nie je tu ani snaha privlastniť si výhody na úkor iných. „Zmluvné strany majú mať zmysel pre spravodlivosť.“ (Rawls, 1995, s. 96) Podstatou zmyslu pre spravodlivosť je podriaďiť svoje konanie princípom, ktoré v pôvodnom stave prijali ľudia, ktorí vystupujú ako morálne subjekty. Platnosť dohody, ktorá je uzatvorená v pôvodnom stave, má zaistiť práve prítomnosť zmyslu pre spravodlivosť. Zmluvné strany sa môžu na seba obrátiť, pričom každý má rovnaké práva. Rozumejú ktorémukoľvek dohodnutému princípu a podriaďujú mu svoje konanie. Prijatím princípov sa zmluvné strany zaviazujú k ich dodržiavaniu.

3.3 Závoj nevedomosti

Rawls tvrdí, že teória spravodlivosti ako slušnosti môže na začiatku využívať myšlienky čistej procedurálnej spravodlivosti. Podľa neho musíme eliminovať účinky špecifických náhodností, ktoré privádzajú ľudí do nerovnoprávnej situácie a zvädzajú ich k tomu, aby vo svoj prospech využívali spoločenské a prírodné okolnosti. „Nevedia, aké rôzne alternatívy môžu ovplyvniť ich špecifické postavenie, a preto sú nútení vyhodnocovať jednotlivé princípy iba na základe všeobecných hľadísk.“ (Rawls, 1995, s. 92) Je tu prítomný predpoklad, že zmluvné strany sa nachádzajú za závojom nevedomosti. Kulašik píše, že eliminujeme poznanie o náhodných okolnostiach, ktoré vytvárajú rozdiely medzi ľuďmi a spôsobujú, že sú ovládaní svojimi predsudkami (Kulašik, 1998, s. 162).

Nikto nevie, či bude bohatý alebo chudobný, aby pri výbere princípu nevybral ten, ktorý by za daných okolností bol pre neho výhodnejší.⁷

Rawls navrhuje, aby sme si predstavili situáciu, v ktorej by každý bol zbavený informácií tohto druhu. Pri rozhodovaní sa tak človek nachádza za závojom nevedomosti. Jednotlivci v pôvodnom stave ako racionálni zástupcovia by mali dospieť k jednomyseľnému súhlasu pri prijímaní princíпов spravodlivosti. Závoj nevedomosti umožní dospieť ľuďom k dohode, keďže jednotlivci majú k dispozícii iba všeobecné fakty a informácie o spoločnosti. Veľmi významným znakom tejto situácie je nevedomosť jednotlivca o jeho postavení v spoločnosti. Znamená to, že nedisponuje informáciou o svojom sociálnom statuse, nie je mu známe, akým spôsobom sa podieľa na rozdeľovaní prírodných statkov a vlôh a taktiež nevie, na akej úrovni sú jeho intelektuálne schopnosti. Taktiež sa predpokladá, že ľudia nevedia nič o svojich prirodzených schopnostiach a vlohách, nevedia na akej úrovni je ich inteligencia a nie sú si vedomí ani telesnej sily, ktorej sú schopní. „To zaručuje, že pri voľbe princíпов nikto nebude zvýhodňovaný alebo znevýhodňovaný náhodou alebo kontingentnosťou sociálnych okolností.“ (Rawls, 1995, s. 75) Dané postavenie ľudí v podobnej situácii je zárukou, že sa nik neodvážia navrhnúť princípy, ktoré by zvýhodnili ich vlastné postavenie. Z toho podľa Rawlsa vyplýva, že princípy spravodlivosti sú výsledkom férovej dohody, či vyjednávania. Ľudia vedia v pôvodnom stave iba to, že spoločnosť, v ktorej sa nachádzajú, je podmienená kontextom spravodlivosti. „Zmluvné strany nepoznajú ani špecifické pomery svojej vlastnej spoločnosti.“ (Rawls, 1995, s. 92) Sú neoboznámení s politickou a tiež aj ekonomickou situáciou. V pôvodnom stave ľudia nemajú informácie ani o svojej príslušnosti ku generácii. Rawls vo svojej knihe Politický liberalizmus napísal: Fundamentálnou organizujúcou myšlienkou spravodlivosti ako slušnosti, v rámci ktorej sú ostatné základné myšlienky systematicky prepojené, je otázka spoločnosti ako slušného systému dlhodobej spolupráce z generácie na generáciu. (Rawls, 2009, s. 306) Podľa Rawlsa „musia vybrať princípy,

---

⁷ Spravodlivosť v Rawlsovom ponímaní sa netýka jednotlivých ľudských túžob, preferencií a záujmov, ale iba tých najvšeobecnejších predpokladov na akúkoľvek zmysluplnú ľudskú činnosť. Rawls tak prišiel s myšlienkou tzv. primárnych dohier, medzi ktoré patrí sloboda, majetok a sebaúcta, resp. sociálna báza na naplnenie sebaúcty. (Blaha, 2009, s. 203)

ktorých dôsledky sú ochotní uznať a žiť podľa nich, nech patria ku ktorejkoľvek generácii“ (Rawls, 1995, s. 92). Účastníci pôvodnej situácie „sú prinútení voliť princípy, s ktorých dôsledkami musia byť pripravení žiť bez ohľadu na svoju generačnú príslušnosť“ (Rawls, 1993, s. 106). Vďaka všeobecným informáciám o spoločnosti, poznajú jej organizačné usporiadanie a základné zákony o ľudskej psychike a na základe týchto poznatkov prijímajú princípy spravodlivosti.

S pojmom závoj nevedomosti sa spája niekoľko problémov. Nieкто by mohol namietat', že eliminovaním všetkých informácií sa pochopenie podstaty pôvodného stavu stáva ťažkým. Pôvodný stav môže zaujať jeden alebo aj viac jednotlivcov, ktorí môžu o tomto stave uvažovať v zhode s príslušnými obmedzeniami. „Voliť si určitú koncepciu spravodlivosti v pôvodnej situácii znamená vyvodiť z racionálneho uvažovania – spĺňajúceho isté podmienky a obmedzenia – určitý záver.“ (Rawls, 1993, s. 107) Koncepcia spravodlivosti musí vopred spĺňať dohodnuté formálne podmienky.

Pôvodný stav si nepredstavuje ako všeobecné zhromaždenie všetkých ľudí žijúcich v rovnakom čase a ani nereprezentuje všetkých ľudí, ktorí sa kedy nachádzali v tej oblasti. Nie je to teda ani zhromaždenie všetkých reálnych či prípadných osôb. Rawls zdôrazňuje, že „pôvodný stav je interpretovaný tak, aby si ktokoľvek mohol osvojiť toto stanovisko. Obmedzenia musia byť takej povahy, aby vždy boli vybrané rovnaké princípy“ (Rawls, 1995, s. 93). Aby zakaždým boli vybrané tie isté princípy spravodlivosti, sa ľudia musia nachádzať za závojom nevedomosti.

Všetci ľudia sú rovnako rozumní, rovnako situovaní a tak sa každý z nich pri výbere princípov spravodlivosti riadi rovnakými dôkazmi. Ich rozhodnutia sú náhodné, pričom ak sa jeden rozhodne pre koncepciu spravodlivosti, pre dosiahnutie jednomyselného súhlasu, akejsi dohody, sa rozhodnú aj ostatní jednotlivci. V konečnom dôsledku žiadna zo zmluvných strán nemôže prispôbiť princípy spravodlivosti vlastnému prospechu. Rawls konštatuje, že bez týchto obmedzení by sme neboli vôbec schopní vypracovať určitú teóriu spravodlivosti. „Závoj nevedomosti umožňuje jednohlasné prijatie určitej koncepcie spravodlivosti.“ (Rawls, 1995, s. 94) Zmluvné strany, ako morálne objekty, sa musia nachádzať v slušných

situáciách, ak má pôvodný stav vyústiť do spravodlivej dohody, zároveň sa však s morálnymi objektmi má konať rovnoprávne. Rovnaké postavenie ľudí v pôvodnom stave a rovnako prístupné informácie pre všetkých spolu so závojom nevedomosti odstraňujú prípadné rozdiely, ktoré by mohli narušiť symetrické vzťahy medzi ľuďmi. Prirodzený stav tak reprezentuje ľudí ako rovné osoby, s ktorými sa musí zaobchádzať za každých okolností tým istým spôsobom. Weinberger napísal, že materiálna rovnosť sa týka nielen ekonomického štandardu, ale ide aj o rad potencialít, ktoré človeku náležia: rovnosť šancí, rovnaký prístup k vzdelaniu, prístup k informáciám, prístup k spoločenským funkciám. (Weinberger, 1995, s. 218) Ide o racionálny predpoklad, ak uznávame rovnosť zmluvných strán v pôvodnom stave, čo značí, že všetci ľudia majú mať rovnaké právo pri samotnej voľbe princípov, taktiež každý môže podávať vlastné návrhy a zároveň uviesť aj opodstatnené dôvody na ich prijatie. Tieto podmienky majú byť vyjadrením rovnosti ľudských bytostí, čiže morálnych subjektov. Subjekty majú vlastné predstavy o svojom dobre a taktiež aj vlastný zmysel pre spravodlivosť. Uvedené podmienky a závoj nevedomosti spolu definujú princípy spravodlivosti ako princípy, s ktorými by súhlasili rozumní seberovní ľudia presadzujúci svoje záujmy. Seberovní v zmysle, že nik si nie je vedomý lepšieho postavenia vďaka spoločenským a prírodným náhodnostiam, ktoré by ho v porovnaní s inými mohli zvýhodniť.

Tým, že sú odstránené okolnosti, ktoré spôsobujú nerovnosti medzi ľuďmi, môžeme skonštatovať, že v pôvodnej situácii sú si účastníci vzájomne rovní. Všetci disponujú rovnakými právami, každý môže v rovnakej miere podávať návrhy a uvádzať dôvody na ich prijatie. Je tu prítomný predpoklad, že každý človek má vyvinutú schopnosť porozumieť princípom, ktoré boli prijaté a zároveň svoje konanie podriadiť vybraným princípom.

Na záver by sme zdôraznili, že v pôvodnom stave sú si všetci rovní. Pôvodná situácia stelesňuje čisto hypotetickú situáciu určenú podmienkami, ktoré sú skutočne akceptované ľuďmi, zmluvnými stranami nachádzajúcimi sa v tomto stave.

3.4 Výber princípov spravodlivosti

Po objasnení chápania pôvodného stavu by sme prešli k výberu jednotlivých princípov. Podľa Buchanana Rawls identifikuje princípy spravodlivosti, ktoré sa podľa neho zrodia z jeho idealizovanej zmluvnej konštelácie. (Buchanan, 1996, s. 214) Princípy spravodlivosti majú byť vybrané za istých podmienok. Aby sme ospravedlnili určitú počiatočnú situáciu, treba ukázať, že spĺňa všetky tieto všeobecne zdieľané predpoklady. Zmluvný prístup je zameraný na to, aby ukázal, že tieto predpoklady spolu kladú významné obmedzenia na prijateľné princípy spravodlivosti.

Závoj nevedomosti a uvedené podmienky určujú princípy spravodlivosti. Autor Teórie spravodlivosti uvádza, že ide o „princípy, s ktorými by vzájomne si rovné racionálne osoby s vlastnými záujmami súhlasili, keby nevedeli, či sú sociálnymi a prirodzenými kontingentnosťami zvýhodňované alebo znevýhodňované“ (Rawls, 1993, s. 82). Ľudia nachádzajúci sa v pôvodnom stave sa snažia uznať princípy, ktoré rozvíjajú, ak je to možné, ich systém cieľov. Rawls píše, že sa pritom snažia pre seba získať čo najväčšie množstvo základných spoločenských statkov, vďaka ktorým sa môžu v najúčinnejšej forme realizovať ich vlastné predstavy o dobre.

Prvé princípy spravodlivosti sú predmetom dohody, ktorú jednotlivci uzatvorili v pôvodnom stave. Vyjadrenie súhlasu s touto dohodou zabezpečí každému jedincovi plnenie vlastných cieľov. Výber princípov a ich akceptácia sa vzťahujú k základnej charakteristike pôvodného stavu. Strany usudzujú pri výbere princípov spravodlivosti na základe porovnávaní alternatív. „Pôvodná pozícia je nástroj výberu.“ (Rawls, 2007, s. 134) Pri výbere začínajú dvoma princípmi spravodlivosti a porovnávajú ich s ostatnými alternatívami zo zoznamu. Ak dané dva princípy pri každom porovnaní podporuje silnejšia rovnováha dôvodov, argument sa tým zavŕši a dané princípy sa prijímú. Rovnováha dôvodov uprednostňuje jednu alternatívu pred druhou.

Pri hľadaní princípov spravodlivosti sa v pôvodnom stave využíva pravidlo maximy. Toto pravidlo je najvhodnejším pri rozhodovaní, ak

nemáme úplnú istotu. „Pravidlo maximy nám hovorí, aby sme usporiadali alternatívy podľa ich najhorších výsledkov.“ (Rawls, 1995, s. 100) Podľa tohoto pravidla by sme mali uprednostniť tú alternatívu, ktorej zlé výsledky budú pre nás prijateľnejšie ako ešte horšie výsledky inej vybranej alternatívy. Čiže sa sústredíme na to najlepšie, čo nám daná alternatíva môže poskytnúť a následne tomu podriadime aj všetky naše uskutočnené rozhodnutia. Rawls uviedol, že prijaté princípy budeme dobrovoľne uplatňovať ako verejnú koncepciu spravodlivosti pre základnú štruktúru a jej dôsledky budeme potvrdzovať v našom myslení a správaní počas celého života. (Rawls, 2007, s. 162)

Keďže ľudia v pôvodnom stave majú zmysel pre spravodlivosť, očakáva sa, že odsúhlasené princípy spravodlivosti budú na základe uzatvorenej zmluvy jednotlivci dodržiavať. Vzhľadom aj na základné poznatky ľudskej psychiky sa predpokladá, že zmluvné strany si budú jednotlivé záväzky vyplývajúce z tejto dohody plniť.

Ak sa prípadne pre nás začne situácia vyvíjať nevhodne, neprijateľne, aj napriek tomu nemáme žiadne dôvody na odstúpenie od dohody. Rawls napísal: „nemôžeme sa obhajovať tým, že naši zástupcovia situovali pôvodnú pozíciu neférovu, nemôžeme sa obhajovať ani neznalosťou, alebo prekvapením...“ (Rawls, 2007, s. 163). Pri našej nepriaznivej situácii, pri prežívaní neúspechu, nemôžeme vinu hodiť na zmluvné strany, ktoré sa podieľali na výbere princíпов spravodlivosti v pôvodnom stave. Pôvodný stav je navrhnutý tak, aby v ňom nebol priestor na akékoľvek formy ospravedlnenia. Vybrané princípy sú akousi alternatívou zabezpečujúcou základné práva a slobody. a poskytujú aj dostatočný doplnok primárnych добier, vďaka ktorým je možné uplatňovanie a užívanie týchto slobôd.

3.4.1 Idea verejného rozumu

Spolupráca slobodných a rovnoprávných osôb v politickej sfére podlieha verejnému rozumu. Verejný rozum je „spôsob usudzovania vhodný

pre rovnoprávných občanov...“ (Rawls, 2007, s. 147).⁸ Racionálnosť strán spočíva v tom, že sú schopné usporiadať svoje vlastné ciele, pričom sa snažia dosiahnuť viac ako menej. Strany nepocitujú závisť. Nechcú vystupovať nadradene voči ostatným z toho dôvodu, že ich úlohou je zabezpečiť dobro pre tých, ktorých záujmy zastupujú. Strany v spoločnosti, kde je uznávaná spravodlivosť ako férovosť, berú na vedomie jednotlivé psychologické črty občanov. To znamená, že ak by sa v ľuďoch prejavila závisť a súperenie, inštitúcie, ktoré za svoju základnú cnosť považujú spravodlivosť, by sa mohli začať porušovať a v spoločnosti by sa stali bezvýznamnými. Následne by sa stabilná spoločnosť zmenila vo svojich základoch na nestabilnú a strany by museli prehodnotiť, či prijaté princípy spravodlivosti boli správne alebo navrhnú iné princípy spravodlivosti.

Pôvodný stav predstavuje čisto hypotetickú situáciu, v ktorej rovné a rozumné bytosti nevedia, na ktorom mieste v sociálnom spoločenstve sa nachádzajú. Zvolili by si teda princípy, ktoré by boli prospešné aj v situácii, ak by ich postavenie v spoločnosti nebolo priveľmi lichotivé.

---

⁸ Myšlienka verejného rozumu kladie hranice tomu, čo sa považuje za legitímny argument vo verejnej politickej rozprave, a to vtedy, keď sú v hre základné otázky spravodlivosti. Dôvodom, prečo by si občania mali cítiť tieto obmedzenia, je (morálna) povinnosť občianskej poslušnosti. (Kuna, 2001, s. 415)

4 Princípy spravodlivosti

Spravodlivosť ako férovosť je koncepcia vytvárajúca demokratickú spoločnosť. Jej princípy sú odpoveďou na otázku, ktoré princípy sú najpriateľnejšie pre túto spoločnosť predstavujúcu férový systém spolupráce slobodných a rovných občanov. Občania teda hľadajú princípy, prostredníctvom ktorých sa určia základné práva a slobody. Vďaka princípom spravodlivosti bude tiež možné usmerňovať spoločenské a ekonomické nerovnosti medzi občanmi, ak sa vyskytnú. Podľa Kulašika, je Rawlsovým cieľom podať použiteľné rozhodovanie o princípoch spoločenskej spravodlivosti. (Kulašik, 2005, s. 241) Princípy sociálnej spravodlivosti sa tak vzťahujú na základnú štruktúru spoločnosti, čiže na jednotlivé spoločenské inštitúcie.

4.1 Dobre usporiadaná spoločnosť

Keďže prvou cnosťou spoločenských inštitúcií je spravodlivosť, jednotlivé pravidlá určitej základnej štruktúry zodpovedajú určitej koncepcii spoločnosti. Princípy koncepcie spravodlivosti „prideľujú základné práva a povinnosti a vymedzujú rozdeľovanie plodov spoločenskej kooperácie“ (Rawls, 1995, s. 47). Rawls načrtol predstavu spoločnosti, ktorá túto koncepciu spravodlivosti uznáva. Spoločnosť je podľa neho viac či menej sebestačným združením osôb, ktoré vo svojich vzájomných vzťahoch uznávajú isté pravidlá správania ako záväzné, a ktoré väčšinou konajú v súlade s nimi. Tieto pravidla určujú systém kooperácie, ktorý má napomáhať k dobru jednotlivcov. Ide o spoločenstvo, v ktorom ľudia slobodne bez akéhokoľvek nátlaku, majú možnosť vybrať si svojich zástupcov, ktorým sú ochotní zveriť svoju moc. Odovzdaním moci sa ľudia podieľajú prostredníctvom svojich zástupcov na chode spoločnosti a môžu tak zasahovať aj do politických záležitostí.

Rawls predpokladal, že v inštitúciách pôsobia jednotliví úradníci nestranne a dôsledne vykonávajú svoje funkcie. Podľa neho „toto nestranné a dôsledné dodržiavanie zákonov a inštitúcií, nech sú už ich obsahové princípy akékoľvek, môžeme pomenovať formálna spravodlivosť“ (Rawls,

1995, s. 47). Z definície formálnej spravodlivosti vyplýva, že jej podstatou je dodržiavanie princípov, čiže poslušnosť k systému.

Rawls zaviedol pojem idea základnej štruktúry, aby sme mohli sformulovať jednotnú koncepciu – spravodlivosť ako slušnosť. Základná štruktúra spoločnosti „je spôsob, akým zapadajú hlavné politické a spoločenské inštitúcie do jedného systému spoločenskej kooperácie, a spôsob, ako priradujú základné práva a povinnosti a regulujú rozdelenie výhod, ktoré pri nej vznikajú“ (Rawls, 2007, s. 33). Z tejto definície vyplýva, že dianie v spoločnosti sa orientuje na jednotlivé inštitúcie. Tie pri vykonávaní svojich činností musia prihliadať na dodržiavanie pravidiel, ktoré sú verejne uznané. Tak napr. parlamentné inštitúcie sú usmerňované určitým súborom pravidiel, ktoré uvádzajú určité formy činností do poriadku.

Rawls pod termínom inštitúcia rozumie „verejný systém pravidiel, ktorý vymedzuje úrady a pozície s ich právami a povinnosťami, právomocami a výsadami a pod.“ (Rawls, 1995, s. 45). Pod inštitúciami si máme predstaviť rôzne hry a rituály, súdne procesy a parlamenty, trhy a systémy vlastníctva.

Inštitúcie máme chápať dvojako (Rawls, 1995, s. 45):

1. ako abstraktný predmet, tj. ako možnú formu správania, ktorú určuje systém pravidiel,
2. ako realizáciu tohto správania v myslení a konaní ľudí v určitej dobe a na určitom mieste v súlade s týmito pravidlami.

Chápanie inštitúcie ako verejného systému pravidiel znamená, že „každý, kto je v nej činný, vie, čo by vedel, keby tieto pravidlá a jeho účasť na príslušných aktivitách boli výsledkom nejakej dohody“ (Rawls, 1995, s. 45). Rawls tým vyjadril vedomie každého, kto je inštitúcii aktívny, že si je vedomý podriadenosti pravidlám a taktiež žiada poslušnosť aj od iných. Konštatuje, že princípy spravodlivosti súvisia s verejnými pomermi. To značí, že ľudia vedia, čo môžu vzájomne očakávať, ktoré druhy činností sú povolené. „V dobre usporiadanej spoločnosti, ktorá je efektívne usmerňovaná spoločným chápaním spravodlivosti, existuje navyše i verejný konsenzus, čo je spravodlivé a nespravodlivé.“ (Rawls, 1995, s. 46) Spoločenský systém sa považuje za vzor pre ľudské konanie. Ľudia na

základe dohody budú zdieľať svoje osudy navzájom, iba ak je spravodlivosť chápaná ako slušnosť. Náhodnosti prírody a spoločenské podmienky budú akceptované pri projektovaní inštitúcií len v prípade, ak to bude slúžiť k všeobecnému dobru. „Spravodlivé a nespravodlivé je jedine to, ako sa k týmto skutočnostiam postaví inštitúcie.“ (Rawls, 1995, s. 71) Rozdeľovanie prirodzených vlôh a náhodností spoločenských pomerov nemožno považovať za spravodlivé, ani za nespravodlivé. Ľudia narodením získajú určitú pozíciu v spoločnosti. Nemôžeme to považovať ani za spravodlivé, ani za nespravodlivé. Podľa Rawlsa sú to prirodzené fakty.

Dobre usporiadaná politická spoločnosť sa vyznačuje nasledujúcimi charakteristikami (Rawls, 2007, s. 31-32):

- Je to spoločnosť, v ktorej každý prijíma a vie, že aj ostatní prijímajú tú istú politickú koncepciu spravodlivosti. Ľudia vedia všetko, čo by mali vedieť, keby to, že prijímajú dané princípy, bolo vecou verejnej dohody.
- Základná štruktúra spoločnosti, čiže jej hlavné politické a spoločenské inštitúcie a spôsob, ako navzájom vytvárajú systém kooperácie, je verejne známa alebo ľudia majú dobrý dôvod byť presvedčení, že spĺňa uvedené princípy spravodlivosti.
- Občania majú bežný, skutočný zmysel pre spravodlivosť, čiže ten, ktorý im umožňuje porozumieť a uplatňovať verejne uznávané princípy spravodlivosti a zväčša aj konať, ako si to vyžaduje postavenie spoločnosti v rámci ich povinností a záväzkov.

4.2 Formulácia princíпов spravodlivosti

V koncepcii spravodlivosti, ktorú vypracoval J. Rawls, sa princípy spravodlivosti vzťahujú na základnú štruktúru spoločnosti, v ktorej ľudia vystupujú ako rovní občania. Rawls svoje princípy orientoval na demokratickú spoločnosť. Vo svojej knihe spomenul termín meritokratická spoločnosť a uviedol, že princípy spravodlivosti, ktoré sú demokraticky interpretované, sa nikdy nedopracujú k tejto spoločnosti. V meritokratickej

spoločnosti platí zásada, podľa ktorej talentovaným ľuďom prislúchajú lepšie šance. Ľudia sa tak klasifikujú do vyšších a nižších tried, zároveň sa však rešpektuje rovnosť šancí. Rovnaké šance vyjadrujú, že aj ľudia z nižších tried sa môžu usilovať o politické funkcie v spoločnosti, taktiež sa môžu podieľať aj na ziskoch z prosperujúcej ekonomiky.

Na základnú štruktúru spoločnosti sa vzťahujú dva princípy, ktoré Rawls pri prvej formulácii definoval nasledovne (Rawls, 1995, s. 48):

- Prvý princíp: Každá osoba má mať rovnaké právo na čo najširší systém základných slobôd, ktoré sú zlučiteľné s obdobnými slobodami pre iných ľudí.

- Druhý princíp: Sociálne a ekonomické nerovnosti majú byť upravené tak, aby (a) sa u oboch dalo rozumne očakávať, že budú v prospech kohokoľvek, a (b) boli spojené s pozíciami a úradmi prístupnými pre všetkých.

Podľa Rawlsa princípy spravodlivosti majú určiť prisudzovanie práv a povinností a usmerniť rozdeľovanie sociálnych a ekonomických statkov. Predpokladá sa, že každý bude chcieť čo najviac týchto práv, ale vďaka závoju nevedomosti sú ľudia nútení formulovať distribučné princípy vo všeobecnej forme. (Miller, 1995, s. 406)

Z prvotnej formulácie princípov vyplýva, že štruktúru spoločnosti môžeme rozdeliť na dve časti, pričom každej z nich zodpovedá jeden princíp. Prvý princíp hovorí o tom, že základné občianske slobody, čiže politická sloboda spolu so slobodou slova a zhromažďovania, sloboda svedomia a myslenia, osobná sloboda spolu s právom na súkromné vlastníctvo, ochrana pred neodôvodneným zatknutím a väznením majú platiť rovnako pre všetkých, lebo spravodlivá spoločnosť zaručuje každému občanovi mať rovnaké základné práva. (Rawls, 1995, s. 48)

Podľa Rawlsa základné práva a slobody podmieňujú naše morálne súdy pri hodnotení charakteru základných spoločenských inštitúcií z hľadiska spravodlivosti či nespravodlivosti.⁹

---

⁹ Pri tvorbe zoznamu základných slobôd môžeme postupovať dvoma spôsobmi (Rawls, 2007, s. 81):

□ historicky – skúmaním rôznych demokratických princípov zostavíme zoznam práv a slobôd, ktoré sa považujú za základné a bezpečne chránené;

Druhý princíp sa uplatňuje pri rozdeľovaní príjmov a bohatstva, pričom toto rozdeľovanie nemusí byť rovnomerné, ale každý z neho musí mať prospech a všetci musia mať možnosť sa uchádzať o mocenské pozície a vládne úrady.

Podľa Rawlsa sú princípy lexikálne usporiadané. Prvý princíp predchádza druhému. Rozhodnutie zmluvných strán v pôvodnom stave o lexikálnom usporiadaní princípov vychádza z predpokladu, že vedia, že za akýchkoľvek podmienok svojej spoločnosti je možné efektívne presadzovať rovnaké slobody pre všetkých. Lexikálne usporiadanie sa považuje za rozumné, ak sa dodržiava dôsledne všeobecná koncepcia. Princípy sú súčasťou všeobecnejšej koncepcie spravodlivosti, ktorú Rawls vyjadril nasledovne. „Všetky spoločenské hodnoty – sloboda a príležitosti, príjmy, majetok a sociálne základy sebaúcty – majú byť rozdelené rovnomerne, pokiaľ nejaké nerovnomerné rozdelenie jednej alebo všetkých týchto hodnôt nie je v prospech každého.“ (Rawls, 1995, s. 49) Jednotlivé spoločenské hodnoty prislúchajú každému členovi spoločnosti v rovnakej miere. Ak sa vyskytnú akékoľvek nerovnosti v rozdeľovaní, sú tolerované len za predpokladu, že z nich bude profitovať každý člen.

Postupnosť princípov vyjadruje, že rovnosť príležitostí je uprednostnená pred princípom rozdielu. Poradie princípov poukazuje na to, že sa opiera o preferenciu medzi primárnymi spoločenskými statkami. Toto uprednostňovanie znamená, že druhý princíp by mal byť použitý, ak sa už uplatnili požiadavky prvého princípu. Usporiadanie princípov vylučuje možnosť zasahovania do základných práv a slobôd, ktoré patria k prvému princípu spravodlivosti, a do spoločenských a ekonomických výhod, ktoré usmerňuje druhý princíp. Zároveň sa toto usporiadanie princípov považuje za výhodné, keďže všetci vedia, že základné práva a slobody majú prioritné postavenie pred rozdeľovaním zisku a majetku.

Uviedli sme, že princípy spravodlivosti sa vzťahujú na základnú štruktúru spoločnosti, čiže na jednotlivé inštitúcie. Z tejto nadväznosti vyplýva, že „práva a slobody, na ktoré tieto princípy odkazujú, sú definované verejnými pravidlami základnej štruktúry“ (Rawls, 1995, s. 50).

□ analyticky – zvažujeme, ktoré slobody poskytujú politické a spoločenské podmienky podstatné pre rozvoj a uplatnenie morálnych síl slobodných a rovných ľudí.

Práva a povinnosti musia stanoviť spoločenské inštitúcie. Určením týchto práv sa následne dá určiť, do akej miery sú ľudia slobodní. Vyplýva to aj z povahy prvého princípu, podľa ktorého základné slobody platia pre každého rovnako. Príčinou obmedzenia rozsahu určených práv a slobôd je požiadavka zlučiteľnosti týchto práv so slobodami iných ľudí.

4.3 Relevantné sociálne pozície ľudí v spoločnosti

V základnej štruktúre spoločnosti sa uplatňujú oba princípy spravodlivosti. Každý člen spoločnosti zaujíma postavenie určitej reprezentatívnej osoby a z tohto miesta hodnotia celý spoločenský systém. Rawls predpokladá, že každému človeku prislúchajú dve relevantné pozície, konkrétne pozícia, ktorá ľuďom zabezpečí rovnaké občianske práva a pozícia, kde sa realizuje rozdeľovanie príjmu a majetku. Osoby, ktoré reprezentujú tieto pozície nazval relevantnými reprezentantmi. Práve pozícia rovnakých občianskych práv nás oprávňuje posudzovať základnú štruktúru, pretože táto pozícia zaručuje práva a slobody, ktoré požaduje princíp rovnakej slobody pre všetkých a aj princíp slušnej rovnosti príležitostí. Splnenie týchto dvoch princípov garantuje všetkým ľuďom ako rovnoprávnym občanom rovnaké pozície, kde budú disponovať rovnakými občianskymi právami, ktorými vymedzujú nejaké všeobecné hľadisko. Určením tohto všeobecného hľadiska následne vychádzajú uplatnenia oboch princípov spravodlivosti v medziach základnej štruktúry spoločnosti. Teória spravodlivosti ako slušnosti pristupuje teda k posudzovaniu spoločenského systému z pozície, kde ľudia disponujú rovnakými občianskymi právami a rôznou výškou príjmov a majetku.

4.4 Liberálny princíp slušnej rovnosti príležitostí

Spoločnosť je založená na kooperácii jednotlivých členov, ktorí sa riadia verejne prijatým systémom pravidiel. Aj rozdeľovanie výnosov sa musí organizovať v súlade s prijatými pravidlami, čiže pravidlá charakterizujú predmet, spôsob a aj množstvo vyrábaných produktov. Týmto spôsobom je určený spravodlivý postoj ku spoločenskej kooperácii.

Práve liberálny princíp slušnej rovnosti príležitostí má podľa Rawlsa zaručiť, aby „systém kooperácie bol systémom čistej procedurálnej spravodlivosti“ (Rawls, 1995, s. 63). Pre čistú procedurálnu spravodlivosť je charakteristické, že „neexistuje žiadne nezávislé kritérium pre správny výsledok, ale len taká korektná alebo slušná procedúra, že výsledok je práve tak korektný a slušný, nech je akýkoľvek, len pokiaľ táto procedúra bola riadne uplatnená“ (Rawls, 1995, s. 62). Rawls na vysvetlenie uvádza príklad hazardných hier. Ak uzavrie niekoľko osôb rad poctivých stávk, bude rozdelenie výhier po poslednej stávke slušné, alebo aspoň nie neslušné, nech už je toto rozdelenie akékoľvek. Za poctivé stávky pokladá tie, pri ktorých je očakávaná hodnota výhier nulová, stávky sú dobrovoľne uzatvorené, nikoho nenapadne podvádzať a pod. Stávkovanie sa uskutočňuje v slušných podmienkach. Rámcové okolnosti takto vymedzujú slušnú procedúru. Z týchto slušných stávk môže vzniknúť každé rozdelenie hotovostí, ktorých súčet sa rovná počiatočnému vkladu všetkých jednotlivcov. Takto chápané rozdelenia sú rovnako slušné.¹⁰

4.5 Druhý princíp spravodlivosti

V Teórii spravodlivosti Rawls načrtol tri interpretácie druhého princípu, pričom pri analyzovaní teórie spravodlivosti ako slušnosti si máme vybrať interpretáciu, ktorú uprednostníme. Zamietol systém prirodzenej slobody i liberálnu rovnosť a prijal interpretáciu demokratickej rovnosti. O demokratickej interpretácii hovoríme v prípade, ide o spojenie princípu slušnej rovnosti príležitostí s princípom rozdielu. (Rawls, 1995, s. 56)

Princíp rozdielu vyčleňuje nejakú príznačnú pozíciu, z ktorej majú byť hodnotené sociálne a ekonomické nerovnosti v základnej štruktúre. Rawls uvádza, že „ambicióznejšie nádeje lepšie situovaných ľudí sú spravodlivé len a len vtedy, ak prispievajú ku zlepšeniu nádejí najmenej zvýhodnenejších členov spoločnosti“ (Rawls, 1995, s. 56). Preferoval intuitívne stanovisko, kde úlohou spoločenského poriadku nie je zlepšenie

---

¹⁰ Pojem čistej procedurálnej spravodlivosti je najlepšie pochopiteľný, ak porovnáme dokonalú a nedokonalú procedurálnu spravodlivosť. Charakteristickými znakmi dokonalnej procedurálnej spravodlivosti sú existencia nezávislého kritéria, ktoré určuje, čo máme považovať za slušné delenie, kritérium, ktoré je vymedzené skôr a nezávisle na danej procedúre. Druhou vlastnosťou je možnosť nájsť nejakú procedúru, o ktorej predpokladáme, že nás privedie k požadovanému výsledku. (Rawls, 1995, s. 62) Naopak, nedokonalá

podmienok už dobre situovaných ľudí, ak to neprinesie prospech aj ľuďom v horšom postavení. Princíp rozdielu je tak výrazne rovnostárskou koncepciou.

Tvrdí, že „pokiaľ je tu nejaké rozdelenie, ktoré zvýhodňuje obe osoby, je preferované rovnaké rozdelenie“ (Rawls, 1995, s. 56). To znamená, že ak príde k zlepšeniu postavenia jednej osoby, s prihliadnutím na princíp rozdielu sa taktiež zlepši situácia aj druhej osoby. S princípom rozdielu Rawls spája vyrovnávajúci princíp, avšak ich nestotožňuje. Podľa neho nerovnosti z hľadiska talentu, ktoré nie sú zaslúžené, musia byť určitým spôsobom vzájomne vyrovnané. Na rozdiel od vyrovnávajúceho princípu, princíp rozdielnosti nepožaduje snahu spoločnosti kompenzovať nevýhody.

Štartovacia pozícia v spoločnosti by nemala nikoho zvýhodniť. Základná štruktúra spoločnosti by mala usporiadať náhodné okolnosti tak, aby tí horšie situovaní taktiež profitovali. Rawls tvrdí, že ak chceme spoločenský systém zariadiť tak, aby nik nebol zvýhodnený alebo nezvýhodnený kvôli svojmu náhodnému miestu pri rozdeľovaní prirodzených vlôh alebo svojej východiskovej pozícii v spoločnosti, bez toho aby neposkytol alebo nezískal nejakú kompenzáciu. (Rawls, 1995, s. 71) Týmto spôsobom sa dostaneme k princípu rozdielnosti. Nerovnosť je z hľadiska rozdielu ospravedlniteľná len za predpokladu, že osoba, ktorá je na tom horšie, bude z tejto nerovnosti profitovať. V konečnom dôsledku má tento princíp účinne prispievať k prospechu najmenej zvýhodnených, čiže sa majú existujúce nerovnosti využívať k zlepšeniu postavenia tých, ktorí na tom najlepšie nie sú. Z týchto vzniknutých nerovností by všetci mali ťažiť rovnako bez ohľadu na úroveň bohatstva, ktoré vlastní. Podľa Popkina a Strolla sa tak Rawls snaží o minimalizáciu rozdielov v bohatstve členov politicky slobodnej spoločnosti. (Popkin, Stroll, 2000, s. 127)

Blaho každého človeka je podmienené spoluprácou ľudí v spoločnosti. Bez vzájomnej kooperácie by nebolo možné, aby ľudia mali uspokojivý život, ale zároveň aj podmienky kooperácie musia byť rozumne

---

procedurálna spravodlivosť uznáva existenciu nezávislého kritéria ako dosiahnuť správny výsledok, avšak žiadna použiteľná procedúra, ktorá by nás k výsledku priviedla, nejestvuje. (Rawls, 1995, s. 62)

splnené. Na základe princípu rozdielu môžu nadaní jednotlivci očakávať, že s nimi menej nadaní jednotlivci budú spolupracovať, aby spoločne zabezpečili dobro pre každého člena spoločnosti. Žiadny reprezentant spoločnosti nemá právo si nárokovať zásluhy, ktoré sú výsledkom vzájomnej kooperácie reprezentantov, ak z týchto zásluh nebudú mať prospech aj ostatní. Nik z reprezentantov nemôže získať viac ako iný, čo je dôsledkom reciprocity, čiže vzájomného prospechu.

Rawls uvádza, že princíp rozdielu je zlučiteľný s princípom efektívnosti. „Ak je princíp rozdielu spĺňaný, je skutočne nemožné, aby nejaký reprezentant bol na tom lepšie, bez toho aby bol iný na tom horšie, totiž perspektívy najmenej zvýhodneného reprezentanta sa majú maximalizovať. Spravodlivosť je potom definovaná tak, aby bola konzistentná s efektívnosťou aspoň vtedy, ak sú dokonale splnené oba princípy.“ (Rawls, 1995, s. 58) Princíp rozdielu je výrazom dohody považovať rozdeľovanie prirodzených talentov za všeobecnú záležitosť a podieľať sa na tomto rozdeľovaní, nech sa to prejaví akokoľvek. Ľudia od prírody zvýhodnení môžu svoje šance využívať k zlepšeniu situácie tých, ktorí utrpeli stratu. Z toho vyplýva, že talentované osoby s nadaním majú využiť svoje vzdelanie k napomáhaniu jedincom, ktorí také šťastie ako oni, nemali.

Uplatňovaním princípu rozdielu musíme prihliadať na dva prípady (Rawls, 1995, s. 58):

3. Ak sú vyhliadky najmenej zvýhodnených osôb skutočne maximalizované.
4. Ak vyhliadky všetkých zvýhodnených osôb prispievajú aspoň k blahu menej zvýhodnených.

V prvom prípade žiadne zmeny v očakávaniach tých, ktorí sú lepšie situovaní, nemôžu pomôcť k zlepšeniu situácie ľudí, ktorých postavenie nie je až také lichotivé. Ak by v druhom prípade očakávania lepšie situovaných klesli, znížili by sa aj očakávania najmenej zvýhodnených. Naopak, lepšie vyhliadky zvýhodnených ľudí by prispeli k zlepšeniu vyhliadok ľudí v najnižšom postavení. Tieto pomery Rawls považoval za celkom spravodlivé.

Uviedli sme, že princíp rozdielu je princípom vzájomného prospechu, zároveň je však tento princíp aj uskutočnením bratstva. V demokratickej spoločnosti bratstvo vyjadruje určité vzory správania sa formujúce hodnoty, vďaka ktorým nik z nás nechce egoisticky pre seba lepšie výhody, kým by aj ostatní z týchto výhod nemali prospech. Rawls uviedol, že napr. členovia rodiny si len málokedy želajú mať niečo viac, pokiaľ nemôžu dosiahnuť to, aby to poslúžilo aj ostatným rodinným príslušníkom. (Rawls, 1995, s. 72) Z príkladu rodiny je zrejmé, že ideál bratstva je prepojený s emóciami, ktoré sú charakteristické pre malé skupinky a vo väčšom spoločenstve sú kontakty ľudí menej osobné. V aplikácii na demokratickú spoločnosť, ktorá je veľkým zoskupením ľudí, je ideál bratstva zanedbávaný. Rawls však uvádza, že ak sa ideál bratstva interpretuje v zmysle princípu rozdielnosti, môže byť využitý. Spravodlivé inštitúcie a stratégie spĺňajú požiadavky tohto ideálu tým, že prípustné nerovnosti prispievajú k blahu menej zvýhodnených ľudí. (Rawls, 1995, s. 73)

4.6 Princíp slušnosti

Okrem princípov, ktoré sa vzťahujú na inštitúcie, čiže na základnú štruktúru spoločnosti, Rawls vyčlenil aj princípy pre jednotlivca. Tým, že princípy pre inštitúcie už prijaté boli, výber princípov pre jednotlivcov je o to jednoduchší.

Jeden z princípov, ktorý sa vzťahuje na jednotlivca, je princíp slušnosti. Podľa tohto princípu je niekto zaviazaný správať sa v súlade s pravidlami nejakej inštitúcie, ak sú splnené nasledujúce dve podmienky (Rawls, 1995, s. 76):

1. Inštitúcia je spravodlivá alebo slušná, tj. že spĺňa oba princípy spravodlivosti.
2. Dobrovoľné akceptovanie výhod inštitúcie alebo využívanie možností pri presadzovaní svojich záujmov, ktoré má k dispozícii.

Zapojenie ľudí do vzájomne prospešného podnikania, ktoré je podmienené dodržiavaním stanovených pravidiel, si vyžaduje rovnaké správanie sa všetkých ľudí. Spolupráca ľudí zaručí každému z nich prospech. Ak niekto nespoupracuje, nemá nárok na slušný podiel. Princípy

spravodlivosti vymedzujú, čo pre inštitúcie základnej štruktúry znamená slušný podiel. V prípade, ak pomery majú spravodlivý charakter, každý získa svoj slušný podiel iba v tej situácii, keď každý robí to, čo sa robiť má. Na lepšie rozlíšenie povinností a záväzkov by nám mal slúžiť princíp slušnosti. Termín „záväzok“ vyjadruje morálne požiadavky, ktoré vyplývajú z princípu slušnosti. Ostatné požiadavky nazýva Rawls „prirodzenými povinnosťami.“ (Rawls, 1995, s. 206)

V teórii spravodlivosti ako slušnosti sa za najdôležitejšiu prirodzenú povinnosť považuje podporovanie a rozvíjanie spravodlivých inštitúcií. Táto povinnosť pozostáva z dvoch častí (Rawls, 1995, s. 201):

1. Musíme sa prispôbiť spravodlivým inštitúciám a plniť v nich svoju rolu, pokiaľ existujú a týkajú sa nás.
2. Musíme asistovať pri konštituovaní spravodlivých inštitúcií, pokiaľ neexistujú a to aspoň vtedy, ak to môžeme uskutočňovať s malým úsilím.

Povinnosť podporovať a rozvíjať spravodlivé inštitúcie vyplýva zo základnej cnosti, ktorá inštitúciám prislúcha, teda zo spravodlivosti. Spravodlivá základná štruktúra spoločnosti vyžaduje angažovanie sa každého jej člena. V nadväznosti na politické inštitúcie nás táto povinnosť zaväzuje ako občanov všeobecne, pričom princíp slušnosti zaväzuje iba občanov zastávajúcich významnú funkciu a vďaka tomuto postaveniu môžu uplatňovať svoje záujmy. „Prípustné nerovnaké postavenie ľudí musí byť pritom späté len s takými úradmi a pozíciami, ktoré sú v spoločnosti rovnako prístupné pre všetkých.“ (Briška a kol., 2001, s. 126) Férovú rovnosť príležitostí môžeme vysvetliť ako šancu pre ľudí zastávať verejné úrady, či spoločenské pozície, pričom by rozhodujúcim kritériom určite nemal byť spoločenský pôvod, či spoločenská trieda, ktorej sú príslušníkmi. Dôležitými faktormi sú talent, schopnosti a v neposlednom rade aj vôľa prejavíť svoje nadanie v plnej miere.

V dobre usporiadanej spoločnosti sa predpokladá, že občania disponujú zmyslom pre spravodlivosť, čo je podnetom na stabilizáciu spravodlivých spoločenských opatrení. Avšak existujú aj tendencie, ktoré môžu viesť k nestabilite. Nestabilitu prvého druhu zapríčiňuje sebeckosť. Nedôvera voči iným spôsobuje nestabilitu druhého druhu. Rawls uviedol, že

zmluvné strany v pôvodnom stave urobia preto najlepšie, ak uznajú prirodzenú povinnosť spravodlivosti. S prihliadnutím na hodnotu všeobecného a účinného zmyslu pre spravodlivosť je dôležité, aby princíp vymedzujúci povinnosti jedincov bol jednoduchý a jasný a aby zaručoval stabilitu spravodlivých opatrení. (Rawls, 1995, s. 203)

V poradí druhú povinnosť, ktorú spomenieme, je povinnosť vzájomnej pomoci, ktorá „je pozitívnou povinnosťou, pretože je to povinnosť robiť niečo dobré pre niekoho iného“ (Rawls, 1995, s. 77). Povinnosť vzájomnej pomoci sa spája s naším vedomím, že žijeme v spoločnosti. Tu sa môžeme spoľahnúť na iných ľuďoch v prípade, ak by sme pomoc potrebovali a toto má pre nás veľkú hodnotu.

Ďalšou povinnosťou je povinnosť vzájomného rešpektu. Je to „povinnosť preukazovať nejakému človeku úctu, ktorá mu prislúcha ako morálnemu subjektu, tj. ako bytosti so zmyslom pre spravodlivosť a predstavou dobra“ (Rawls, 1995, s. 203). Ľudia si môžu vzájomne prejavovať rešpekt nasledovne, napr. vcítiť sa do pocitov iných ľudí, z pozície rovnakých úvah o dobre, odhodlanie obhájiť si naše vlastné skutky vzťahujúce sa na záujmy iných ľudí. Rešpektovať človeka ako morálny subjekt v sebe zahŕňa akceptáciu vytýčených cieľov a záujmov z jeho postavenia. Rešpekt je vlastne vyjadrenie nášho záujmu o aktivity iných ľudí. V pôvodnom stave sa zmluvné strany nezaujímajú o druhých, predsa len vedia, že pre vzájomnú spoluprácu ľudí je rešpektovanie ostatných ľudí potrebné.

Z definície princípu slušnosti vyplýva, že príkazy sú záväzkami. Princíp slušnosti okrem dvoch spomenutých podmienok má zároveň aj dve časti. Podstatou prvej časti je tvrdenie, že inštitúcie musia byť spravodlivé. Druhá časť princípu charakterizuje dobrovoľné činnosti. Keďže sa záväzky spájajú so spravodlivými inštitúciami, nie je možné mať záväzky voči autoritatívnym formám vlády. Prirodzené povinnosti, na rozdiel od záväzkov, prislúchajú každému z nás bez ohľadu na dobrovoľné činnosti a bez vytvorených inštitucionálnych vzťahov. Takto chápané prirodzené povinnosti sa týkajú všeobecne všetkých ľudí.

Princípy spravodlivosti sa vzťahujú na inštitúcie a zároveň sa vzťahujú aj na sľubovanie.¹¹ Rawls rozlišoval medzi pravidlom sľubovania a princípom vernosti. Princíp vernosti sa chápe ako morálny princíp. Dodržať daný sľub vyplýva z princípu slušnosti. Sľubovanie je konanie, pri ktorom verejne na seba prevezmeme záväzok, pričom tento záväzok je vyjadrením našich vlastných sledovaných cieľov. Princíp slušnosti nás zaväzuje k splneniu toho, čo sme sľúbili. Pri sľubovaní sa predpokladá, že obaja majú zmysel pre spravodlivosť. Neprítomnosť dôvery pri sľubovaní by spôsobila, že by išlo len o vyslovené slová a ľudia by neboli vzájomne zaviazaní splniť svoje záväzky. V nadväznosti na vytvorený mechanizmus, na spoločnosť, je vzájomné prejavenie dôvery veľmi podstatné. Z toho vyplýva, že zmluvné strany musia v pôvodnom stave okrem dvoch princípov spravodlivosti vysloviť súhlas aj s princípom slušnosti.¹²

V diele *Spravodlivosť ako férovosť* Rawls upravil vyjadrenie oboch princípov (Rawls, 2007, s. 77-78):

- Každý človek má nespochybniteľný nárok na celkom adekvátnu schému rovnakých základných slobôd, pričom táto schéma je zlučiteľná s rovnakou schémou slobôd pre všetkých;
- Spoločenské a ekonomické nerovnosti by mali spĺňať dve podmienky: prvú, že by sa mali viazať na úrady a pozície prístupné pre všetkých; a druhú, že by mali byť čo najviac na prospech najmenej zvyhodnených členov spoločnosti (princíp rozdielu).

Princípy pre jednotlivca a aj pre inštitúcie sú výsledkom hypotetickej dohody, ktorú ľudia urobili v pôvodnom stave. Tieto princípy platia nepodmienene. Interpretácia prvého princípu sa vzťahuje na ústavné otázky, kým druhý princíp kladie dôraz na férovú rovnosť príležitostí, čiže uplatnenie princípu rozdielu pri úvahách o spoločenských a ekonomických

---

¹¹ Rawls uvádza dve definície sľubu. Podľa prvej je sľub urobený v dobrej viere, tzv. sľub bona fide, ten, ktorý vzniká v súlade s pravidlami sľubovania, čiže je spravodlivý. Podľa druhej definície je princíp vernosti princípom, podľa ktorého sa majú dodržať sľuby urobené v dobrej viere. (Rawls, 1995, s. 207)

¹² Rawls poukázal na rozdiel medzi povinnosťami za inak rovnakých okolností a povinnosťami s ohľadom na všetky okolností. Výrazy „za inak rovnakých okolností“ a „s prihliadnutím na všetky okolnosti“ označujú rámec, kde je nejaké konštatovanie sformulované na základe poznania celého systému princípov. Podľa Rawlsa „správny súd závisí na všetkých relevantných vlastnostiach, ako sú definované a zhrnuté úplnou predstavou o tom, čo je správne.“ (Rawls, 1995, s. 204-205) Povinnosť s ohľadom na všetky okolnosti znamená, že o niečom disponujeme všetkými potrebnými informáciami alebo dokážeme usúdiť k akému výsledku by sme dospeli za pomoci dôkladnejšej analýzy. Na druhej strane, povinnosti za inak rovnakých okolností predpokladajú naše oboznámenie sa iba s určitou časťou väčšieho celku.

nerovnostiach. Keďže oba princípy sa vzťahujú na politické hodnoty, nemožno základný rozdiel medzi nimi zdefinovať tak, že prvý princíp sa vzťahuje na politické hodnoty, zatiaľ čo druhý nie. Rawls na rozdiel medzi oboma princípmi poukázal prostredníctvom dvoch úloh, ktoré sa realizujú v základnej štruktúre spoločnosti. Prvá úloha základnej štruktúry spoločnosti požaduje rovnaké základné slobody pre všetkých občanov a stanovuje prijateľný ústavný režim. Druhá úloha definuje spoločenské a ekonomické inštitúcie zaručujúce spravodlivý prístup všetkým slobodným a rovným občanom v spoločnosti. Oba princípy spravodlivosti nachádzajú svoje uplatnenie v základnej štruktúre spoločnosti. Po vymedzení prijatia princíпов zmluvnými stranami, sa budeme ďalej venovať spôsobu uplatňovania princíпов v štvorstupňovej postupnosti.

5 Uplatnenie princípov spravodlivosti

Za najdôležitejšie inštitúcie základnej štruktúry spoločnosti môžeme považovať inštitúcie ústavnej demokracie. Princípy vybrané v pôvodnom stave nám určujú politickú koncepciu, ktorá je uskutočniteľná. Vo chvíli, ako zmluvné strany zavŕšia výber princípov, nadobúdajú opäť svoje miesta, ktoré im v spoločnosti predtým patrili. Následne vybraným princípom sú podrobené aj ich nároky. Uplatnenie jednotlivých princípov spravodlivosti sa uskutočňuje v štyroch stupňoch, kde sa každý stupeň venuje inému druhu otázok.

5.1 Štvorstupňová postupnosť uplatňovania princípov spravodlivosti

Rawls uviedol, že princípy spravodlivosti sú prijímané v štyroch stupňoch.

Prvý stupeň je charakteristický nevedomosťou, ktorá je vlastná každému občanovi v pôvodnom stave. To znamená, že ľudia za závojom nevedomosti nemajú informácie o svojom spoločenskom postavení, o výške ich majetku, nepoznajú svoju príslušnosť k rase, taktiež nie je identifikované ani ich pohlavie. Na tomto stupni sú prijímané princípy spravodlivosti. Po prijatí oboch princípov spravodlivosti sa zmluvné strany stanú súčasťou ústavodarného zhromaždenia. Ich úlohou je vypracovať spravodlivú ústavu ako základný zákon, podľa ktorého sa v spoločnosti budú riadiť. Občania musia určiť aj jednotlivé právomoci, ktorými môže disponovať vláda a musia zadefinovať aj základné občianske práva. Tu sa občania zaoberajú spravodlivými procedúrami, ktorými sa podieľajú na riešení politických problémov.

Závoj nevedomosti je príčinou, prečo členovia ústavodarného zhromaždenia nedisponujú informáciami o ľuďoch. Podobne ako v pôvodnom stave nepoznajú svoj status v spoločnosti, nevedia na čo majú vlohy a vzájomne nepoznajú ani svoje predstavy o blahu. Známe sú im všeobecné fakty o spoločnosti, v ktorej sa nachádzajú a vzhľadom na tieto informácie majú vybrať tú „najspravodlivejšiu ústavu, ktorá spĺňa princípy

spravodlivosti“ (Rawls, 1995. s. 126). Táto ústava musí vychádzať z oboch princípov spravodlivosti a svojou podstatou musí viesť k efektívnej legislatíve, ktorá bude vyznávať spravodlivosť ako základnú cnosť.

Pri charakterizovaní ideálnej ústavy Rawls poukázal na skutočnosť, že sa môžeme stretnúť s dvomi problémami. „V ideálnom prípade by spravodlivou ústavou bola spravodlivá procedúra k dosiahnutiu spravodlivého výsledku.“ (Rawls, 1995, s. 126) Politické dianie by podliehalo tejto procedúre a zároveň podliehalo i prijatým zákonom, ktoré by občania v spoločnosti chápali ako spravodlivé. Tento ideál dokonalej procedurálnej spravodlivosti musí zaručiť všetkým občanom základné slobody. Ústava by mala zaručovať nasledovné slobody – sloboda svedomia, sloboda myslenia, osobná sloboda, politické práva. Zakotvené slobody sú zárukou spravodlivej procedúry a určujú aj uplatnenie prvého princípu spravodlivosti, v ktorom je zaručená ochrana slobôd pre všetkých občanov. Dokonalá procedurálna spravodlivosť je však v ústavnom zriadení len želateľným javom, keďže sa stáva, že prijaté zákony svojím spôsobom nemusia byť spravodlivé, tak sa môže stať, že „politická procedúra môže vyústiť do nespravodlivého výsledku“ (Rawls, 1995, s. 26). Preto by sme mali vybrať procedúry, ktoré povedú k spravodlivým zákonom.

Princípy spravodlivosti, ktoré boli vybrané, predstavujú rámec požadovaného výsledku. Tento predpoklad je dôležitý pri navrhovaní spravodlivej ústavy. Podľa Rawlsa ide o zákonodarné štádium, kde sa „navrhované zákony posudzujú z hľadiska zodpovedného zákonodarcu, ktorý, ako vždy, nevie o sebe nič zvláštneho“ (Rawls, 1995, s. 126). Zákony, ktoré sú navrhnuté, musia byť v súlade s ústavou a taktiež musia spĺňať aj oba princípy spravodlivosti. Rawls tvrdí, že tým, že „sa pohybujeme sem a tam medzi stupňami ústavodarného zhromaždenia a legislatívy, nájdeme tú najlepšiu ústavu“ (Rawls, 1995, s. 126). Jednotlivé stupne nie sú od seba prísne separované a Rawls spomenul, že je možné, aby medzi nimi prichádzalo k deľbe práce. Vo všetkých stupňoch sa stretávame s otázkami viažucimi sa k sociálnej spravodlivosti. Deľba práce je spojená s oboma časťami základnej štruktúry spoločnosti. S ústavodarným zhromaždením je spojený prvý princíp, ktorý zaručuje rovnaké slobody pre všetkých občanov. „Ústava takto konštituuje spoľahlivý všeobecný status

rovnakých občianskych práv a realizuje politickú spravodlivosť.“ (Rawls, 1995, s. 127) Jednotlivé slobody majú podliehať ochrane, aby sa predišlo k ich zneužívaniu. Práva a slobody zakotvené v ústave sa nazývajú občianskymi právami a občianskymi slobodami. Na legislatívnom stupni sa uplatňuje druhý princíp. Úlohou hospodárskej a sociálnej politiky je maximalizovať vyhliadky najmenej zvýhodnených jedincov v spoločnosti, pričom musí byť dodržaná podmienka, ktorá zaručuje slušnú rovnosť šancí.

Po legislatívnom stupni nasleduje posledný stupeň, kde prichádzajú k slovu sudcovia a administrátori. Ich poslaním je aplikovať jednotlivé pravidlá na konkrétne príklady, kde sa predpokladá, že občania budú tieto pravidlá akceptovať a dodržiavať bez výnimky. Rawls píše, že „vedomosti už nie sú nijak obmedzené, pretože už bol prijatý celý systém pravidiel a uplatnený na osoby podľa ich charakteristík a okolností“ (Rawls, 1995, s. 127). Tento stupeň je významný aj tým, že závoj nevedomosti tu stráca svoj význam, je plne odkrytý a každému je povolený prístup ku všetkým informáciám bez akéhokoľvek obmedzenia.

Uvedli sme, že pôvodný stav je charakteristický tým, že zmluvné strany volia princípy spravodlivosti za závojom nevedomosti, ktoré budú dodržiavať bez ohľadu na to, že nemajú žiadne informácie o spoločnosti. Štvorstupňová postupnosť však ponúka určité fakty a to konkrétne prvé princípy spoločenskej teórie a ich dôsledky; všeobecné fakty o spoločnosti, jej inštitucionálnu štruktúru a nakoniec aj fakty o jedincoch, kde im je jasné ich postavenie v spoločnosti, ich prirodzené vlohy a taktiež aj zvláštne záujmy. (Rawls, 1995, s. 127) Každý zo stupňov musí reagovať na otázky spravodlivosti, ktoré sa naň vzťahujú. Sprístupnené fakty o spoločnosti a o jej jedincoch sa považujú za rozumné pri nestrannej aplikácii princípov. Každé poznanie informácií, ktoré by mohlo spôsobovať ťažkosti v spoločnosti, má byť odstránené.

Uvedená postupnosť viažuca sa na štyri stupne je vyjadrením schémy, ako sa majú jednotlivé princípy spravodlivosti uplatňovať. Postupnosť určuje ako riešiť problémy spravodlivosti, pričom riešenie je podmienené jednotlivými podmienkami, ktoré boli zavedené v skôr uvedených stupňoch.

5.2 Sloboda

Rawls spravodlivosť nerozlučne spája so slobodou. Nadväznosť sa prejavuje v Rawlsovom tvrdení, že „tá či oná osoba (alebo osoby) je oslobodená (alebo nie je oslobodená) od toho či onoho obmedzenia a smie (alebo nesmie) urobiť to a to“ (Rawls, 1995, s. 128). Ľudia môžu byť slobodní, ak ich konanie nepodlieha obmedzeniam a zákazom. V prípade neslobody sú rôzne spôsoby, ako jedincov a celky obmedzovať, či už ústavnými nariadeniami, prípadne verejnou mienkou v danej spoločnosti. S chápaním slobody sa spájajú práva a povinnosti. Sloboda neznamena, že máme dovolené všetko, že naše konanie nepodlieha kontrole alebo obmedzeniam. Vláda musí navrhovať také zákony, ktoré nemajú negatívny dopad na slobodu jedincov a tiež neporušujú ich práva.

Rawls chápe slobodu „ako určitú štruktúru inštitúcií, určitý systém verejných pravidiel vymedzujúcich práva a povinnosti“ (Rawls, 1995, s. 128). Takto vnímaná sloboda je tvorená tromi nasledovnými zložkami – slobodné subjekty; reštrikcie alebo obmedzenia, od ktorých sú oslobodené; to, čo môžu alebo nemôžu slobodne urobiť. (Rawls, 1995, s. 128)¹³

Jednotlivé slobody sa nevnímajú oddelene, ale vždy ako kompaktný celok, z čoho vyplýva že jedna sloboda bezprostredne nadväzuje na ostatné slobody. Pri konštituovaní zákonodarstva sa musí prihliadať na to, aby jednotlivé slobody boli zakotvené v ústave. Poslanci „musia vyvážiť jednu slobodu voči druhej“ (Rawls, 1995, s. 129). Slobody je teda potrebné sformulovať tak, aby dosiahli celok, v ktorom budú všetky slobody zaujímať svoje miesto a budú mať svoj presne určený význam. Slobody, ktoré sa stali súčasťou ústavy, platia pre každého občana rovnako. Tento fakt sa vzťahuje aj na prvý princíp spravodlivosti, ktorý všetkým zaručuje rovnaké slobody, ktoré sú zlučiteľné aj so slobodami iných. K ich obmedzeniu môže prísť iba „v súlade so základnou myšlienkou rovnakej slobody a lexikálneho usporiadania oboch princípov spravodlivosti“ (Rawls, 1995, s. 129). K porušeniu rovnakých slobôd pre všetkých môže prísť dvomi spôsobmi. Ak

---

¹³ Práve tak ako ľudia, tak aj celé spoločnosti môžeme klasifikovať ako slobodné, či naopak, neslobodné. Rawls využíva svoju ideu hypotetickej zmluvy a prenáša ju z priestoru jedného liberálno-demokratického národa do oblasti spoločnosti neliberálnych, ale dobre usporiadaných, tzv. slušných národov. Rawlsovi tak ide o medzinárodnú spravodlivosť, ktorú v ideálnom prípade chce dosiahnuť ustanovením súladného spolužitia národov v Spoločnosti národov pod Zákonom národov. (Hrubeč, 2008, s. 717-718) Uzatvorenie takýchto spoločenských zmlúv je východiskom na utváranie princípov spravodlivého spolužitia medzi národmi vo všeobecnosti.

má jedna skupina osôb väčšiu mieru slobody ako iná osoba alebo má sloboda menšiu mieru, akú by mala mať, tak môžeme povedať, že sloboda nie je stále rovnaká. Rôznorodý rozsah slobôd nemá nič spoločné s tvrdením, že slobody pre všetkých občanov musia platiť rovnako.

V prípade uznania lexikálneho usporiadania princípov platí, že základná sloboda spadajúca pod prvý princíp môže byť obmedzená kvôli slobode samej, teda „kvôli zabezpečeniu tej slobody alebo nejakej inej základnej slobody a kvôli optimalizácii celého systému slobôd“ (Rawls, 1995, s. 129). Základná štruktúra spoločnosti zabezpečuje zmierenie slobody a rovnosti. Vyplýva to z uznania, že všetci ľudia sú si rovní a zároveň podliehajú rovnakému systému slobôd. Rawls upozornil na to, že sloboda a hodnota slobody nie sú totožné. Kým slobodu všetci chápajú ako celok všetkých uznávaných slobôd, hodnotu slobody každý z jedincov vníma inak vzhľadom na ciele, ktoré si vytýčil a chce ich presadzovať. Usporiadanie základnej štruktúry spoločnosti má maximalizovať celkovú hodnotu systému slobôd, ktoré sú prisúdené všetkým a má sa docieľiť, aby táto maximálna hodnota bola v prospech najmenej zvýhodnených jedincov, čím je splnený cieľ sociálnej spravodlivosti. Za cieľ sociálnej spravodlivosti sa teda považuje zabezpečenie zisku aj pre najmenej zvýhodnených ľudí v spoločnosti.

Prvý princíp sa spája aj so slobodou svedomia. Ako všetky ostatné slobody, aj táto paušálne platí pre všetkých jednotlivcov. Táto sloboda predstavuje jediný možný zvoliteľný princíp v pôvodnom stave. „Zmluvné strany musia zvoliť princíp, ktorý zaručuje integritu ich náboženskej a morálnej slobody.“ (Rawls, 1995, s. 130) Závoj nevedomosti spôsobuje, že nemajú informácie o svojom náboženskom vierovyznaní, o morálnych záväzkoch, nevedia, či patria k menšine alebo k väčšine v spoločnosti a tak musia zvoliť princíp, o ktorom predpokladajú, že bude brať ohľad na ich záujmy.

Ľudia v pôvodnom stave prijatím princípu rovnakej slobody pre všetkých si prajú, aby aj ich potomkovia, následníci vyznávali rovnaké slobody. Predpokladali, že ak je niečo prospešné pre nich, aj nasledujúce generácie by nemali mať žiadne výhrady voči prijatému princípu. Taktiež majú zaručené, že uznávané slobody budú platiť pre všetkých v rovnakej

miere. Rawls skonštatoval, že sme takto dospeli až k princípu, ktorý dohliada nad správnym rozhodovaním v prospech iných ľudí, teda k princípu paternalizmu.¹⁴

5.3 Spravodlivá Ústava

Ústava je základným dokumentom v demokratickom zriadení. Takáto spoločnosť prihliada na slobodu morálky, myslenia, viery i náboženských otázok. Štát tieto slobody podriaďuje verejnému záujmu a poriadku v spoločnosti. Ľudia v spoločnosti si môžu vytvárať združenia, do ktorých sa zlučujú podľa názorov a záujmov, no žiadne takéto zoskupenia nie je primárne podporované štátom. Rawls konštatuje, že na základe „princípov spravodlivosti je štát združením rovnoprávných občanov“ (Rawls, 1995, s. 133). Štát usmerňuje záujmy ľudí tak, aby boli v súlade s princípmi spravodlivosti, s ktorými v pôvodnom stave súhlasili rozumní ľudia. Občanom musí poskytnúť priestor, aby sa všetci mohli venovať svojim záujmom a zároveň dodržiavať záväzky voči štátu.

Vláda môže slobodu svedomia obmedziť v prípade, ak sa predpokladá narušenie verejného poriadku. Keďže úlohou vlády je dohliadať na poriadok v krajine, má právo zasiahnuť, ak je poriadok narušený.

Poslanci ústavodarného zhromaždenia majú navrhnúť ústavu zaručujúcu rovnakú slobodu svedomia pre všetkých občanov bez ohľadu na ich záujmy, morálne názory, či náboženské vierovyznanie. Z tvrdenia, že spravodlivosť u Rawlsa je bezprostredne spätá so slobodou vyplýva, že povinnosť spravodlivých občanov je zachovávať ústavu, ktorá zakotvuje rovnaké slobody pre všetkých občanov do okamihu, kým nepríde k ohrozeniu žiadnej zo slobôd. Štát do určitej miery môže nútiť netolerantných jedincov, aby rešpektovali slobody iných ľudí.

V dobre usporiadanej spoločnosti ľudia musia byť tolerantní voči sebe. To znamená, že tolerantní musia byť aj voči netolerantným jedincom. Tolerantnosť je spojená s otázkou stability spoločnosti. Stabilita znamená, že „ak príde k vzniku nespravodlivosti, začnú pôsobiť iné sily, ktoré

---

¹⁴ Paternalizmus = v modernom používaní sa tento termín vzťahuje k tým zákonom a verejnej politike, ktoré obmedzujú slobodu jedincov, aby lepšie uspokojili ich záujmy. (Miller a kol., 1995, s. 356)

prispievajú k zachovaniu spravodlivosti celého mechanizmu“ (Rawls, 1995, s. 137). V prípade netolerantnej sekty nemusí byť jej sila tak veľká, že by sa snažila násilne získavať ľudí do svojich radov. Bez podpory jej sila bude slabnúť, až nakoniec stratí netolerantný charakter a sekta bude akceptovať slobodu svedomia. Zmena tohto stavu vyplýva z úlohy stability spoločnosti, pričom nespravodlivé sily boli potlačené a nebola narušená celková spravodlivosť celého mechanizmu, teda spoločnosti.

Ak príde k obmedzeniu slobody netolerantných, deje sa tak len v záujme ochrany spravodlivej ústavy. Všetci jedinci v spoločnosti môžu prezentovať svoje názory a venovať sa svojim záujmom, ak sa neporušujú ústavné nariadenia a neprichádza ani k obmedzovaniu slobôd iných ľudí. Dobre usporiadaná spoločnosť, ktorá je regulovaná oboma princípmi spravodlivosti, zaručuje slobody všetkým ľuďom, aj netolerantným skupinám do chvíle, kým nepríde k porušeniu určitých mechanizmov.

5.3.1 Politická spravodlivosť

Spravodlivosť ako cnosť sa vzťahuje aj na politickú oblasť spoločnosti, teda aj na konštituovanie ústavy. Rawls zadefinoval dva aspekty, na základe ktorých môžeme usúdiť, či ústava je spravodlivá alebo nie. Musí spĺňať zásadu, že pre všetkých občanov platia rovnaké slobody a jej usporiadanie musí za každých okolností viesť k spravodlivému výsledku.

Pri tvorení ústavy treba mať na pamäti, že občania majú rovnaké právo sa aktívne podieľať na konštituovaní ústavy a zapájať sa do ústavodarného procesu. Môžu navrhovať zákony, ktoré sú ochotní sami dodržiavať. Rawls zavádza princíp (rovnakej) participácie, ktorý stelesňuje „princíp rovnakej slobody pre všetkých, ak je uplatňovaná na politické dianie vymedzené ústavou“ (Rawls, 1995, s. 138). V pôvodnom stave je významná rovnosť všetkých ľudí a aj pri utváraní ústavy by si mali byť všetci občania rovní a rovnakou mierou sa zúčastňovať na tvorbe pravidiel v spoločnosti. Právo podieľať sa na politickom dianie majú takmer všetci, ktorí dosiahli vek dospelosti. Pri voľbách každý z občanov má k dispozícii jeden hlas na prejavenie dôvery. Voľby spĺňajú rovnaké kritériá ako aj tie súčasné, teda sú regulárne, slobodné a pravidelne sa opakujúce. Akceptujú sa aj

odlišné názory od vládnucej väčšiny, teda svoje miesto na politickom poli na prezentáciu má aj lojálna opozícia. „Bez lojálnej opozície a zodpovedajúcich ústavných pravidiel, ktoré ich špecifikujú a ochraňujú, nemôže riadne fungovať žiadna demokratická politika, každopádne nie nadhlo.“ (Rawls, 1995, s. 139) Tak ako v bežnom živote prichádza k názorovým stretom medzi ľuďmi, ani politické otázky nie sú výnimkou. Konflikt politických názorov je priam nutný na diskusiu medzi jednotlivými skupinami v spoločnosti, aby boli prijaté pravidlá, ktoré budú vyhovovať aj väčšine a aj menšine v spoločnosti.

Princíp participácie zaručuje všetkým občanom rovnaký prístup k verejným úradom. Ak občania splňajú základné osobné predpoklady, kvalifikačné predpoklady, o jednotlivé posty v spoločnosti sa môžu uchádzať, či už pôjde o úlohu poslanca, či člena politickej strany. Z hľadiska rozsahu sa jednotlivé slobody môžu definovať obširnejšie alebo aj menej obširne.

Rawls uviedol, že rozsah slobody závisí od toho, akým spôsobom je v ústave zadefinovaný pojem väčšiny. Ústava určuje najobsiahlejšiu politickú slobodu, kde je využívaná vôľa väčšiny. Rozhodnutia väčšiny pri politických otázkach sú smerodajné. Pravidlo väčšiny sa uplatňuje „ako najpraktickejšia metóda umožňujúca realizovať určité ciele, ktoré boli predtým vymedzené princípmi spravodlivosti“ (Rawls, 1995, s. 215). V prípade, ak zo strany ústavy príde k obmedzeniu rozsahu právomocí väčšiny, politická sloboda má menší rozsah. V prípade menšieho rozsahu slobody participácie je tento fakt vyvážený väčším rozsahom zvyšných slobôd a tiež aj vyššou úrovňou bezpečnosti.

Ústava by mala poskytnúť každému občanovi slušnú príležitosť podieľať sa na politických veciach v spoločnosti, čiže občania majú možnosť zasahovať a ovplyvňovať politické dianie. „Ústava musí urobiť také kroky, aby sa zväčšila hodnota rovnakých práv participácie pre všetkých členov spoločnosti.“ (Rawls, 1995, s. 140) Spravodlivá ústava poskytuje priestor na vzájomne sa odohrávajúce názorové boje medzi občanmi, ktorí sa usilujú o politické funkcie, o možnosť aktívne sa realizovať v politike. Väčšina, či menšina v spoločnosti má právo vyznávať vlastné názory a predkladať návrhy, o ktorých sa bude diskutovať, pričom sa

každá snaží dosiahnuť svoje vytýčené ciele. Princíp participácie „núti“ jedincov, ktorí sú pri moci, aby adekvátne reagovali na jednotlivé záujmy, ktoré ich voliči majú.

5.3.2 Zákonnosť

V každej demokratickej spoločnosti sa ľudia riadia zákonmi, ktoré usmerňujú všetky sféry života človeka. Na spravodlivosť nad zákonmi dohliadajú sudcovia, ktorých úlohou je správne interpretovať zákony a nestranne rozhodovať pri súdnych procesoch. V prípade, ak z ich strany príde k zlyhaniu, stretávame sa s nespravodlivosťou zákonov. Rawls „riadne a nestranné, a teda v tomto zmysle slušné uplatňovaní zákonov“ (Rawls, 1995, s. 145) pomenoval spravodlivosťou ako slušnosťou.

Zákony určujú oblasť, v rámci ktorej sa všetci občania realizujú. Právny poriadok je systémom zahŕňajúcim verejné príkazy, ktoré majú občania plniť. Dodržiavanie zákonov zabezpečuje poriadok v spoločnosti. Aby zákony platili, musia byť verejne vyhlásené. Ich význam musí poznať každý jedinec v spoločnosti a nik nesmie byť nimi zvýhodnený. Na zákony sa musí vzťahovať jednoznačnosť, to znamená, že každý človek vie, čo zákon od neho požaduje a nemôže povedať, že mu neporozumel a práve preto prišlo k jeho porušeniu.

Rawls uviedol prepojenosť zákonnosti so slobodou. Zákony sú výsledkom dohody rozumne zmýšľajúcich osôb, ktoré sa usilujú získať pre seba rovnaké slobody v čo najväčšej miere. S prihliadnutím na zabezpečenie slobôd sa občania budú snažiť o zachovanie zákonnosti.

Keďže sa nepredpokladá, že by všetci občania v spoločnosti dodržiavali pravidlá, pri koncipovaní zákonov sa počíta aj s určením sankcií za ich porušenie. Ak sa pravidlá, ktoré sa majú používať stanú verejne známymi, nik nemôže obviniť vládu, že by pri niektorých prečinoch zmierňovala či zvyšovala sankcie. Rawls uviedol, že „v dobre usporiadanej spoločnosti nie sú sankcie prísne a snád' ani nemusia byť nikdy použité“ (Rawls, 1995, s. 148). Existencia samotných sankcií tak má zabezpečovať bezpečnosť občanov.

Spravodlivosť inštitúcií patrí k ideálnej časti teórie spravodlivosti. Podstatou teórie je koncepcia spravodlivo usporiadanej spoločnosti, ktorá je usmerňovaná oboma princípmi spravodlivosti. V prípade vzniku nerovností, majú byť tieto nerovnosti ospravedlnené pre menej zvýhodnených jedincov. Každý z občanov v spoločnosti má ústavne zaručené jednotlivé slobody. Priorita slobôd pramení z lexikálneho usporiadania princíпов, kde prvý princíp vzťahujúci sa na slobody musí predchádzať druhému princípu.

Rawls sa zaoberal aj otázkou, za akých okolností a do akej miery sme zaviazaní podriaďovať sa nespravodlivým opatreniam. Nespravodlivý charakter nejakého zákona nás neopravňuje ho nedodržiavať. Píše, že „ak je základná štruktúra spoločnosti spravodlivá, posudzovaná podľa bežného stavu vecí, musíme uznať záväznosť nejakého nespravodlivého zákona, pokiaľ neprekračuje určité hranice spravodlivosti“ (Rawls, 1995, s. 210). Nespravodlivosť je možná dvomi spôsobmi. Súčasné opatrenia sa môžu odchyľovať v rôznej miere aj od verejne uznávaných princíпов, ktoré sú viac či menej spravodlivé, alebo tieto opatrenia môžu síce zodpovedať koncepcii spravodlivosti v spoločnosti alebo názorom vládnucej triedy, ale táto koncepcia sama môže byť nerozumná a v mnohých prípadoch zjavne nespravodlivá. (Rawls, 1995, s. 210)

V demokratickom spoločenstve, kde je uznaná legitímnosť ústavy, majú ľudia právo na občiansku neposlušnosť. Rawls chápe občiansku neposlušnosť „ako nejaké verejné, nenásilné a uvedomelé, ale politicky protizákonné konanie, ktoré sa zvyčajne deje so zámerom vyvolať nejakú zmenu zákona alebo vládnej politiky“ (Rawls, 1995, s. 217). Je vnímaná ako politický akt, pričom menšina apeluje na väčšinu, vyjadruje nesúhlas a žiada zmenu. Táto neposlušnosť má verejný charakter. Nikdy sa nedeje v ústraní už len z toho dôvodu, že žiada korekcie a praje si, aby boli ich návrhy vypočuté.¹⁵

---

¹⁵ Rawls uviedol aj rozdiely medzi odoprením poslušnosti z dôvodu svedomia a občianskou neposlušnosťou. Odmietanie z dôvodu svedomia je vtedy, keď neposlúchneme rozkaz alebo sa odmietame podriaďiť nejakému zákonu. Neodvolávame sa na presvedčenie spoločnosti a v tomto zmysle nie je odoprenie poslušnosti z dôvodu svedomia konaním pred verejným fórom. Nie je nutne založené na politických princíпов, môže sa zakladať na náboženských alebo iných princíпов, ktoré nie sú v súlade s konštitučným poriadkom. Odoprieť poslušnosť zákonu môžeme v prípade, ak sa domnievame, že je natoľko nespravodlivý, že neprichádza do úvahy ho vôbec dodržiavať. (Rawls, 1995, s. 219)

5.4 Politická ekonómia

V predchádzajúcich riadkoch sme uviedli princípy spravodlivosti v aplikácii na politický život. Rawls sa však v teórii spravodlivosti snažil vysvetliť, že spoločnosť môže byť spravodlivá aj v ekonomickej sfére. Oba princípy spravodlivosti sa tak vzťahujú aj na teóriu politickej ekonómie. Využívať by sa mali pri ekonomických mechanizmoch a pri rámcových inštitúciách.

Politická ekonómia sa zaoberá verejným sektorom a taktiež aj správnu formou základných inštitúcií, ktoré regulujú hospodársku činnosť, práva vlastníkov, zdaňovanie, štruktúru trhu. Remišová hovorí, že ak aplikujeme pojmy spravodlivosť, či nespravodlivosť na hospodársky systém, znamená to, že máme na mysli distributívnu spravodlivosť, t.j. spravodlivosť v rozdeľovaní sociálnych pôžitkov a bremien v spoločnosti. (Remišová, 2008, s. 153) Systém hospodárstva reguluje produkty, ktoré sa budú vyrábať a aj prostriedky, ktoré sú na výrobu potrebné. Rawls píše, že „ideálne by mali byť všetky tieto veci usporiadané tak, aby boli v súlade s oboma princípmi spravodlivosti“ (Rawls, 1995, s. 165). Definuje, kto nadobudne výrobky výmenou za výkony a určuje podiel, ktorý pôjde na úspory a rezervu verejných statkov. Každý verejný statok má dva charakteristické rysy – nedeliteľnosť a verejnosť. Veľa jedincov chce vlastniť statky. Ak ich má vôbec mať, musí jedinec vlastniť rovnaké množstvo ako ostatní. Tieto statky musia byť usmerňované politicky, čiže to musí byť upravené legislatívne.

Spoločnosť so sebou nesie riziko, že v kolektíve sa jednotlivec bude snažiť vyhnúť plneniu svojich povinností. Ak aj jednotlivec nepríspeje veľkou mierou k produkcii, neovplyvní to jeho prospech z produkcie. V prípade, ak občania budú pracovať kolektívne, musí prísť k dohode. „Zmysel pre spravodlivosť nás vedie k podpore spravodlivých štruktúr a k prevzatiu úloh v nich.“ (Rawls, 1995, s. 165) Predpokladá sa, že podobne sa budú správať i iní ľudia a nie len jednotlivec sám. Princípy spravodlivosti svoje uplatnenie nachádzajú v základnej štruktúre spoločnosti, ktorú tvoria sociálne a ekonomické mechanizmy. Spoločnosť má umožniť splnenie všetkých požiadaviek, ktoré občania majú. Ekonomický systém nie len

uspokojuje tieto požiadavky, ale zároveň ovplyvňuje aj utváranie požiadaviek, ktoré ľudia v budúcnosti budú pociťovať.

Do ekonomiky sú potrebné aj zásahy zo strany štátu. Vláda má ekonomické prostredie regulovať tým, že „upravuje určité jeho prvky, ktoré sú pod jeho kontrolou“ (Rawls, 1995, s. 168). To znamená, že zasahuje do celkových investícií, určuje úrokovú mieru, kontroluje množstvo peňazí v obehu.

Rawls vo svojej teórii spravodlivosti načrtol ideálny model opierajúci sa o trhové mechanizmy. Tvrdil, že „iba tak je možné ponímať problém rozdeľovania ako prípad čistej procedurálnej spravodlivosti“ (Rawls, 1995, s. 168). Spoločenský systém, v ktorom sa má spravodlivé rozdeľovanie realizovať, musí byť tvorený vhodne zvolenými politickými a právnymi inštitúciami. Rozdeľovacia spravodlivosť závisí aj na tom, akým spôsobom sa pristupuje k pridelovaniu mzdy, k rozdeľovaniu celkových príjmov. Ideálna procedúra je protikladom ideálneho trhového diania. Rozdiel medzi ideálnym trhom a ideálnym politickým dianím je v tom, že trh dosahuje optimálny výsledok aj keď každý sleduje len svoj vlastný cieľ. Naopak, ideálne politické dianie si vyžaduje, aby sa rozumní a nestranní zákonodarcovia snažili o spoluprácu. Zároveň vyznávajú aj odlišné ciele. Trhy sú zamerané na efektívnosť, kým zákonodarstvo svoju pozornosť sústreďí na spravodlivosť.

Trh umožňuje odstupňovanie reakcií na celkový systém preferencií a na relatívnu nadvládu určitých potrieb. V legislatívnych procedúrach tomu nič nezodpovedá. Každý rozumný zákonodarca má hlasovať podľa toho, ktorý zákon a ktoré politické opatrenia podľa jeho mienky najlepšie zodpovedá princípom spravodlivosti. (Rawls, 1995, s. 215) Všetko v spoločnosti podlieha základnému dokumentu, ústave, ktorá zaručuje každému občanovi slobodu a rovnoprávne postavenie s ostatnými členmi spoločnosti. V tomto dokumente sú uvedené aj spravodlivé zákony, slušná rovnosť šancí, podmienky pre podnikateľov, slobodná voľba povolania, garantované životné minimum.

Pri rozlišovaní všetkých rámcových inštitúcií Rawls uvádza, že sa vláda delí na 4 sekcie. „Každú sekciu tvoria rôzne úrady alebo ich aktivity,

ktoré majú zachovávať určité sociálne a ekonomické podmienky.“ (Rawls, 1995, s. 169) Tieto sekcie majú na starosti rôzne druhy funkcií:

- Alokačná sekcia – „má udržiavať v systéme cien primeranú konkurenciu a zamedziť nadmernej ekonomickej moci“ (Rawls, 1995, s. 169). V prípade, ak príde k porušeniu konkurencie v systéme cien, alokačná sekcia môže situáciu vrátiť do pôvodného stavu využitím korekčných úprav, teda vhodnými daňami a zmenami vlastníckych pomerov.

- Stabilizačná sekcia – úlohou tejto sekcie je zaručiť jednotlivým občanom, slobodný výber povolania a následne jeho vykonávanie, aby sa zamedzilo nárastu nezamestnanosti. Obe sekcie majú zabezpečiť efektívnu trhovú ekonomiku.

- Redistribučná sekcia – táto sekcia kladie dôraz na potreby v porovnaní s ostatnými nárokmi. Zodpovedá za životné minimum a za stanovenie jeho výšky.

- Rozdeľovacia sekcia – má za úlohu „zachovávať určitú spravodlivosť pri rozdeľovaní pomocou daní a úpravami vlastníckych vzťahov“ (Rawls, 1995, s. 170). Spadajú sem darovacie a dedičské dane upriamené na korigovanie rozdeľovania bohatstva. Druhú časť tejto sekcie tvorí daňový systém. Vláda má získať zdroje, aby ich mohla ďalej prerozdeľovať. Súčasťou daňového systému môže byť proporcionálna spotrebná daň, ktorá „zaťažuje poplatníkov podľa toho, koľko toho ťažia zo spoločného množstva statkov“ (Rawls, 1995, s. 171). Nezáleží na tom, kto sa akou mierou pričínil o spoločné množstvo, dôležité je koľko si z toho množstva privlastní. Obe časti tejto sekcie sú odvodené z princípov spravodlivosti. Prvý princíp zodpovedá zdaneniu dedičstva a iných príjmov a proporcionálne spotrebné dane sa vzťahujú na druhý princíp spravodlivosti.

Všetky uvedené sekcie sú súčasťou exekutívy, ktorá pôsobí v demokratickej spoločnosti. Takáto spoločnosť reguluje systém cien a vytvára rámcové inštitúcie, ktoré dohliadajú na spravodlivosť v spoločnosti.

Rawls tvrdí, že existuje aj tzv. výmenná sekcia, ktorá sa „ako špeciálny zastupiteľský orgán stará o rôzne spoločenské záujmy a ich preferencie pre verejné statky“ (Rawls, 1995, s. 173). Jej úlohou je dohliadať na návrhy zákonov, ktoré súvisia s vládnyimi aktivitami a odsúhlasené majú byť na základe jednomyseľnosti. Kritérium jednomyseľnosti predpokladá „spravodlivosť zvyšného rozdelenia príjmov a majetku i bežné chápanie vlastníckych práv“ (Rawls, 1995, s. 173). Ak je táto podmienka splnená, v tom prípade kritérium jednomyseľnosti je správne. V tejto sekcii sú princípy spravodlivosti nahradené princípom prospechu. Spravodlivé príjmy a mzdy budú len v prípade správne uplatneného systému konkurenčných cien, ktorý musí byť začlenený do spravodlivej základnej štruktúry.

Ideálny model, čiže koncepcia dobre fungujúcej trhovej ekonomiky so zodpovedajúcimi rámcovými inštitúciami zabezpečujú uplatnenie oboch princípov spravodlivosti. Základnou požiadavkou je „zlučiteľnosť ekonomických mechanizmov s inštitúciami slobody a slobody združovania“ (Rawls, 1995, s. 186). Trhy musia byť otvorené a konkurencie schopné. Iba za týchto okolností sa môže realizovať pojem čistej procedurálnej spravodlivosti. Každý občan má právo sa uplatniť na trhu, vykonávať povolanie, ktoré mu jeho kvalifikačné predpoklady dovoľujú. Všetky uvedené možnosti zabezpečujú spravodlivý charakter inštitúcii v spoločnosti.

5.4.1 Spravodlivosť medzi generáciami

Zmluvné strany v pôvodnom stave nedisponujú informáciou o svojej príslušnosti k určitej generácii. Za závojom nevedomosti musia určiť koľko sú ochotní sporiť, pričom rovnako sporiť musia aj nasledujúce generácie. „Musia si skutočne zvoliť nejaký princíp spravodlivého sporenia, ktorý prisudzuje primeranú mieru akumulácii kapitálu každému vývojovému stupňu.“ (Rawls, 1995, s. 175) Predpokladá sa, že každá generácia má starosť o svojich potomkov. Každá spravodlivá spoločnosť má dohliadať na slušné rozdeľovanie bremien s čím súvisí princíp spravodlivého sporenia,

ktorý môžeme považovať za „dohodu medzi generáciami.“ (Rawls, 1995, s. 176)

Generácie nemajú šetriť preto, aby zabezpečili väčšie bohatstvo pre nasledujúce generácie. Rawls uviedol, že „sporenie je podmienkou pre úplnú realizáciu spravodlivých inštitúcií a rovnakú slobodu pre všetkých“ (Rawls, 1995, s. 176). Podstatné nie je nahromadenie veľkého množstva statkov, ani zvyšovanie materiálnej životnej úrovne. Prepojenosť princípu sporenia na princípy spravodlivosti je nasledovná. Na politickej úrovni sa prijímajú opatrenia zlepšujúce samotnú úroveň života obyvateľov, ktorí v spoločnosti zastávajú pozíciu menej zvýhodnených jedincov, príslušníkov neskorších generácií. Práve týmto spôsobom sa realizuje sporenie, ktoré sa uskutočňuje podľa týchto politických opatrení. Vylúčila sa tak možnosť sťažností jednej generácie na inú, že si nesplnili povinnosti a neprihliadali na potomkov. Myšlienka starostlivosti o nasledujúce generácie svedčí o tom, že ľudia majú medzi sebou záväzky a povinnosti. Za prirodzenú povinnosť sa teda považuje „udržiavanie a podporovanie spravodlivých inštitúcií“ (Rawls, 1995, s. 178). Naša prirodzená povinnosť nás zaväzuje k povinnosti podporovať spravodlivé inštitúcie. Dodržiavať sa majú aj nespravodlivé zákony a praktiky, alebo im aspoň neklásť odpor nezákonnými prostriedkami.

Oba princípy spravodlivosti sa vzťahujú na základnú štruktúru spoločnosti pozostávajúcu zo sociálnych, politických a ekonomických inštitúcií. Regulujú usmerňovanie týchto inštitúcií, podmieňujú základné pravidlá schválené v spoločnosti a umožňujú členom spoločnosti uplatniť sa na trhu práce, slobodne sa vyjadrovať a venovať svojim záujmom. Nestranné uplatňovanie spravodlivého systému podporných inštitúcií si vyžaduje čistá procedurálna spravodlivosť.

6 Kritický pohľad na teóriu spravodlivosti J. Rawlsa

Teória spravodlivosti, ktorú vypracoval John Rawls, vyvolala veľký ohlas medzi filozofmi. Objavili sa pozitívne a aj kritické názory na jeho myšlienky. K najznámejším kritikom jeho teórie patria americkí myslitelia Robert Nozick a Friedrich von Hayek. V tejto časti práce poukážeme na najzávažnejšie námietky, ktoré boli zo strany týchto mysliteľov vznesené na teóriu spravodlivosti Johna Rawlsa.

Nozick svoju koncepciu kritiky Rawlsovej teórie spravodlivosti rozpracoval v diele *Anarchia, štát a utópia*. Rawls a aj Nozick nadviazali so svojimi názormi na učenie Johna Locka. Chovancová uviedla, že v tomto prípade hovoríme o aktuálnosti Lockovho učenia pre liberalistické teórie, ktorého podstata spočíva predovšetkým v jeho prístupe k chápaniu individua a štátu. (Chovancová, 2006, s. 59) Locke bol zástancom existencie štátu a tiež aj Rawls, ktorý vyznával názor, že štát sa opiera o tri základné inštitúcie - politické, ekonomické a sociálne. Naproti tomu Nozick si existenciou štátu nie je až taký istý, čo potvrdzuje aj otázkou hneď na začiatku svojej knihy, keď sa pýta: „Keby štát neexistoval, bolo by ho treba vymyslieť? Potrebovali by sme ho vôbec a musel by byť vymyslený?“ (Nozick, 1993, s. 114) Nozick má výhrady aj voči Rawlsovej analýze pôvodného stavu. Rawls uviedol, že v pôvodnom stave zmluvné strany za závojom nevedomosti poznajú len všeobecné fakty o spoločnosti a zo psychológie. „Teória prirodzeného stavu, začínajúca sa základnými všeobecnými opismi morálne prípustných a neprípustných činov ..., a ďalej opisujúca, ako z tohto prirodzeného stavu vzniká štát, poslúži nášmu explanačnému cieľu aj v prípade, že touto cestou nikdy nevznikol nijaký skutočný štát.“ (Nozick, 1993, s. 118) Svoju teóriu spravodlivosti označil Nozick ako historickú. Neprijíma modelovú situáciu navrhnutú Rawlsom, ktorý vychádza z kontraktualistickej tradície, podľa ktorej vzniku štátu predchádza spoločenská zmluva. Stav pred vstupom ľudí do štátu obaja filozofi zhodne nazývajú prirodzeným stavom. Podľa Nozicka „v prirodzenom stave môže jednotlivec presadzovať svoje práva, môže sa brániť, žiadať náhradu a trestať“ (Nozick, 1993, s. 121). Nozick predpokladá ako východisko prirodzený stav, v ktorom každý jedinec disponuje prirodzenými právami,

ktoré mu v tomto stave prináležia. Prirodzené práva si každý jednotliviec vysvetľuje po svojom, neexistuje teda moc, ktorá by dohliadala na poriadok v tomto stave, a preto na predchádzanie konfliktom sa vytvára štát, ktorý má zabezpečiť bezpečnosť a zároveň ochranu vlastníctva. Jednotlivci sa pri obrannom záujme môžu spojiť a spoločne sa postaviť na odpor útočníkovi, čím sa prezentuje názor, že spoločnými silami sa dá toho dosiahnuť viac ako v prípade osamoteného postupu jednotlivca. Na obranu pred nebezpečenstvom tak jednotlivci vytvárajú tzv. „mutual-protection associations“ (Nozick, 1974, s. 12), čiže v slovenskom preklade tzv. združenia vzájomnej ochrany. Úlohou týchto združení je riešenie vzniknutých konfliktov, kedy majú posúdiť, ktorá strana je v práve.

Takto chápaný prirodzený stav, kde jednotlivci presadzujú svoje práva a zároveň ich ochraňujú, môže vyústiť až do konfliktov, môže prerásť až do anarchie. Brörtl napísal, že „anarchia vedie k vytvoreniu mechanizmu štátu“ (Brörtl, 1999, s. 284). Štát sa podľa Nozicka vyvíja automaticky bez uzavretia zmluvy, bez súhlasu občanov. „Štátna autorita sa vyvíja z prirodzeného stavu celkom automaticky, bez nejakého zmluvného voľného aktu, akoby zásahom neviditeľnej ruky.“ (Ballestrem, Ottmann, 1993, s. 277) Nozick odmieta akýsi jednomyseľný súhlas všetkých ľudí za vytvorenie štátu, teda odmieta aj Rawlsove názory. Štát vzniknutý bez zmluvného odôvodnenia môže byť morálne ospravedlnený, ale len za predpokladu, že „sa štátna moc z prirodzeného stavu vyvíja takým spôsobom, ktorý nikoho neoberie o jeho prirodzené a riadne nadobudnuté práva“ (Ballestrem, Ottmann, 1993, s. 277-278). Tento proces vzniku štátu však nemôže porušiť vedľajšie morálne podmienky, ktoré ľuďom zaručujú nedotknuteľnosť. Nozick takto vzniknutý štát označil ako minimálny štát.

Rawls vo svojej teórii spravodlivosti vyzdvihol spoluprácu ľudí, vďaka ktorej každý človek môže viesť lepší život. Nozick však tvrdí pravý opak. Podľa neho sa každý človek má postarať sám o seba a organizovať svoj život vlastnou prácou a nie sa spoliehať na podporu spoločnosti. Vyčíta Rawlsovi rovnosťárstvo a neuznával jeho princíp rozdielu. Ľudia nemôžu mať rovnaké záujmy a tým pádom nie je možné, aby kooperácia ľudí zabezpečovala plnenie jednotlivých ľudských záujmov.

Rawls a Nozick sa líšia aj svojím prístupom k jednotlivým inštitúciám v spoločnosti. Kým Rawls tvrdil, že inštitúcie majú zabezpečiť rovnosť sociálneho dobra, Nozick hovorí, že každý sa má sám pričiniť o sociálne dobro, a štát má zohrať iba úlohu nočného strážcu. (Chovancová, 2006, s. 59) Môžeme teda podľa Nozicka konštatovať, že o čo sa človek nepričiní, to v konečnom dôsledku ani nemá a nemôže mať. Nezhodli sa ani v otázke distribúcie výhod, či statkov medzi ľuďmi. Rawls pripúšťa názor, že nerovnosti pri rozdeľovaní výhod vzniknutých pri spoločenskej kooperácii sú povolené v prípade, ak z nich budú mať prospech aj najmenej znevýhodnení ľudia v spoločnosti. Nozick odmietol toto tvrdenie a navrhol akúsi alternatívu v podobe teórie oprávnenia alebo teórie nápravy. Spravodlivé rozdeľovanie majetku závisí podľa neho na troch princípoch – „princíp nadobudnutia majetku, princíp prevedenia majetku, princíp nápravy nespravodlivých majetkových pomerov“ (Ballestrem, Ottmann, 1993, s. 278). Nozick sa v rámci svojej nárokovej teórie spravodlivosti nezaobrá rozdeľovaním výhod medzi ľuďmi, skôr svoju pozornosť zamerlal na vlastníctvo. Brörtl napísal, že „spravodlivým vlastníkom je podľa neho ten, kto vlastníctvo nadobudne v súlade so zásadou spravodlivého privlastnenia“ (Brörtl, 1999, s. 286). Každý má právo disponovať iba tým majetkom, na ktorý sa viažu jeho vlastnícke práva. Iba za danej podmienky Nozick hovorí o spravodlivom rozdeľovaní.

Hayek, podobne ako Nozick, má k Rawlsovej teórii spravodlivosti výhrady. Odmietavo sa postavil k pojmu sociálna spravodlivosť, ktorý používal Rawls.¹⁶ Sociálna spravodlivosť podľa Hayeka je „známkou nezrelosti nášho myslenia“ (Hayek, 1994, s. 195). Zároveň sociálnu spravodlivosť označil za morálnu hodnotu, ktorú musíme pridať k tým, ktoré sa uznávali v minulosti. Averziu k tomuto pojmu potvrdzujú aj prívlastky, ktoré vo svojej knihe Právo, zákonodarstvo a sloboda vyjadril slovami, že „pojmem sociálna spravodlivosť je úplne prázdny a nezmyselný“ (Hayek, 1994, s. 199). Uznáva, že sociálna spravodlivosť je pozostatkom minulých časov, kedy ľudia žili v menších zoskupeniach. Pre početné občianske zoskupenia neprichádza do úvahy používanie tohto pojmu.

---

¹⁶ Výrazom sociálna spravodlivosť sa označuje slušná distribúcia bohatstva a odmien v spoločnosti. (Heywood, 2008, s. 52)

Cnosť spravodlivosť je pre Rawlsa, ako sme už uviedli v texte vyššie, základnou cnosťou spoločenských inštitúcií. Hayek a Rawls sa rozchádzajú aj v názoroch na spoločnosť. Základnú štruktúru spoločnosti podľa Rawlsa tvoria ekonomické, politické a sociálne inštitúcie. Takto zložená spoločnosť sa vníma ako slobodná spoločnosť. Inštitúcie predstavujú pravidlá, ktorými sa všetci príslušníci spoločnosti majú riadiť. Hayek vyslovil iný názor, keď uviedol, že „v podmienkach panstva zákona sa vláda sama obmedzuje na stanovenie pravidiel určujúcich podmienky, za ktorých môžu byť disponibilné zdroje použité, a jednotlivcom prenecháva rozhodovanie o cieľoch použitia týchto zdrojov“ (Hayek, 1989, s. 34). Každý jednotlivec pozná pravidlá, ktoré usmerňujú život v spoločnosti a správanie ľudí. Avšak jednotlivec si zachováva svoju slobodu, aby sa svojím konaním mohol prichiniť o plnenie svojich snov, o realizáciu svojich záujmov a cieľov. Verejné uznávanie pravidiel zaručuje jednotlivcovi, že politické inštitúcie svojimi nariadeniami nebudú jednotlivcom brániť v dosahovaní ich cieľov. Eamonn Butler uviedol, že „slobodná spoločnosť nie je riadená tými, ktorí majú v rukách moc, ale spočíva na uznaní všeobecných pravidiel konania jej členmi a na prevládajúcom názore medzi nimi, aké konanie je spravodlivé a aké nespravodlivé“ (Butler, 1996, 40). Prívlastkom spravodlivý, či nespravodlivý môžeme označiť pravidlá, ktoré sa v spoločnosti uznávajú a aj správanie sa ľudí, ktorí tieto pravidlá dodržiajú. Chovancová uviedla, že Hayek obhajuje druh negatívneho priblíženia k spravodlivosti, čiže k spravodlivosti sa môžeme priblížiť prostredníctvom eliminácie nespravodlivosti. (Chovancová, 2006, s. 78)

Zákony sa vzťahujú na všetkých členov spoločnosti rovnakým spôsobom a všetci bez výnimky ich musia dodržiavať. Rawlsov prvý princíp spravodlivosti kladie dôraz na občiansku rovnosť a slobodu. Hayek tvrdí, že „formálna rovnosť pred zákonom je v rozpore, a v skutočnosti nezlučiteľná s akoukoľvek činnosťou vlády, ktorá vedome smeruje k materiálnej alebo predmetnej rovnosti rôznych ľudí, a že akákoľvek politika smerujúca priamo k predmetnému ideálu spravodlivosti v rozdeľovaní musí viesť k deštrukcii panstva zákona“ (Hayek, 1989, s. 36). Vyslovil sa proti rovnosti, bol proti všetkým koncepciám, ktoré rovnosť uznávali. Hayek, na rozdiel od Rawlsa, odmietal uznať pojem štát. Pracoval s pojmom vláda, ktorá podľa neho

organizuje život v spoločnosti a udržiava poriadok a nie je to samotný štát, preto sa mu pojem vláda zdá byť vhodnejší.

Nozick, Rawls a Hayek sa rozchádzali aj v názoroch na problematiku distribúcie. Rawls uznáva rovnomerné rozdeľovanie statkov. Hayek uviedol, že „pravidlá distributívnej spravodlivosti v rozdeľovaní nemôžu byť pravidlami správania sa voči seberovným, ale musia to byť pravidlá správania sa nadriadených voči podriadeným“ (Hayek, 1994, s. 213). Rozdeľovanie si nevyžaduje rovnosť, skôr naopak. Každý má dostať to, na čo siahajú jeho schopnosti, alebo „na základe momentálnej potreby“ (Butler, 1996, s. 109). Spoločne uznávané pravidlá nie sú zárukou rovnakého prístupu k veciam. Rawlsovi ide o distributívnu spravodlivosť, kým Nozickovi a Hayekovi o procedurálnu spravodlivosť. Hayek to vyjadril nasledovne: „Neexistujú však žiadne princípy individuálneho správania sa, ktoré by produkovali štruktúru rozdeľovania, ktorú by bolo možné ako takú pomenovať spravodlivou, a tiež neexistuje ani možnosť, aby nejaký jednotlivec vedel, čo by mal urobiť, aby zaistil spravodlivý zárobok pre svojich blížnych.“ (Hayek, 1994, s. 201) Sú pre nich dôležitejšie samotné procesy viac ako výsledky. Jednotlivci pri dosahovaní vlastných cieľov musia postupovať podľa všeobecne prijatých pravidiel v spoločnosti, pričom tieto pravidlá rešpektujú individuálnu slobodu každého jednotlivca a tieto pravidlá sa považujú za spravodlivé.

Všetci traja americkí liberálni filozofi sa zaoberali problematikou spravodlivosti, avšak vnímali ju odlišne. Kým Rawls ponímal spravodlivosť v zmysle sociálnej spravodlivosti, Nozick a Hayek uprednostnili pojem procedurálna spravodlivosť. Odlišnosť ich koncepcií je viditeľná aj v ich orientácii na jednotlivca. Rawls zastáva názor, že spoločnosť si vyžaduje vzájomnú spoluprácu ľudí, Hayek a Nozick prvenstvo pripisujú jednotlivcovi. Názory týchto filozofov aj v súčasnosti ovplyvňujú diskusie prebiehajúce v rámci politickej filozofie.

Záver

Moja diplomová práca bola zameraná na interpretáciu teórie spravodlivosti, ktorú vypracoval americký liberál John Rawls. Mnohí filozofi sa zaoberali myšlienkou, že štát je produktom uzatvorenej dohody v pôvodnom stave. Rawlsova teória, ako ju sám označil teória spravodlivosti ako slušnosti, je príkladom zmluvnej teórie.

V prvej kapitole som uviedla nadväznosť Rawlsových názorov na svojich novovekých predchodcov, konkrétne na T. Hobbesa, J. Locka, J. J. Rousseau a I. Kanta, ktorí sa zaoberali ideou teórie spoločenskej zmluvy. Predpokladali, že ľudia pred vznikom štátu žili v prirodzenom stave, v ktorom vystupovali ako slobodní a rovní jednotlivci. Až uznaním dohody vstúpili do štátneho spoločenstva, v ktorom sa vzdali časti svojich práv v prospech vzájomného spolužitia s ostatnými. Rawlsov zmluvný výklad je však odlišný od novovekých interpretácií. Pôvodný stav chápal iba ako modelovú situáciu, v ktorej vystupovali ľudia ako slobodné a rovné bytosti.

Druhá kapitola bola zameraná na morálny charakter teórie spravodlivosti. Vo všeobecnosti je Rawlsova teória považovaná za politickú teóriu. Je vnímaná aj ako morálna teória. Účastníci v pôvodnom stave sa chápu ako morálne subjekty, ktoré disponujú dvomi základnými vlastnosťami - rozumnosťou a racionalitou. Rozumnosť predstavuje schopnosť ľudí mať zmysel pre spravodlivosť a racionalita stelesňuje schopnosť jednotlivcov utvárať koncepciu dobra. Zmysel pre spravodlivosť nachádza svoje uplatnenie v súvislosti s princípmi spravodlivosti. Vďaka tomuto zmyslu sme schopní porozumieť vybraným princípom a následne im podriaďiť svoje konanie. Utváranie koncepcie dobra znamená, že každý jednotlivec je schopný usúdiť, čo je pre jeho život prospešné a čo nie.

V tretej kapitole som sa zamerala na chápanie pôvodného stavu v teórii spravodlivosti ako slušnosti. Táto teória, aj keď sa považuje za zmluvnú, nemá za cieľ vysvetliť a ospravedlniť vznik štátu. Jej úlohou je vytvoriť vhodné, slušné podmienky na prijatie princíпов spravodlivosti, ktoré budú akceptovať všetci jednotliví účastníci Rawlsovej dohody. Aktérov dohody označuje za zmluvné strany, ktoré chápe ako slobodných a rovných jedincov. Zmluvné strany k výberu princíпов pristupujú za závojom

nevedomosti, to znamená, že k dispozícii majú len všeobecné fakty o spoločnosti a o ľudskej psychike. Rawls tak chcel predísť možnému zneužitiu princípov zmluvnými stranami vo svoj prospech. Keďže nedisponujú konkrétnejšími informáciami, pri výbere princípov uprednostnia tie, ktoré budú pre nich prospešné, aj za predpokladu, že po odhalení závoja nevedomosti ich postavenie spoločnosti nebude veľmi lichotivé. Budú teda voliť lepšiu voľbu.

Štvrtá kapitola bola venovaná výberu princípov spravodlivosti. Princípy nachádzajú svoje uplatnenie v základnej štruktúre spoločnosti, čiže v jednotlivých politických, ekonomických a sociálnych inštitúciách. Spoločnosť Rawls chápe ako systém spolupráce jednotlivých členov, v ktorej sa za základnú cnosť považuje spravodlivosť. Rawls určil dva princípy spravodlivosti. Prvý princíp spravodlivosti zaručuje rovnaké slobody pre všetkých jednotlivcov. Druhý princíp je venovaný sociálnym a ekonomickým nerovnostiam, ktoré môžu existovať len vtedy, ak sú v prospech najmenej zvýhodnených ľudí v spoločnosti. Rawls uznáva lexikálne usporiadanie princípov spravodlivosti, to znamená, že prvý princíp predchádza druhému.

Uplatnenie jednotlivých princípov spravodlivosti som rozobrala v piatej kapitole mojej práce. Princípy spravodlivosti sú prijímané v štvorstupňovej postupnosti. Vzhľadom na to, že Rawlsova teória spravodlivosti ako slušnosti sa považuje za politickú teóriu. Pozornosť som venovala aj jeho chápaniu ideálnej ústavy, ktorá má spĺňať oba princípy spravodlivosti. Spravodlivosť je úzko prepojená so slobodou. Charakteristiku slobody som začlenila vzhľadom na to, že Rawls ju chápe ako určitý systém pravidiel, ktorý vymedzuje práva a povinnosti, ktoré majú občania v spoločnosti. Okrem politickej oblasti som pozornosť venovala aj ekonomickej sfére, keďže podľa Rawlsa sa oba princípy spravodlivosti vzťahujú aj na ekonomický život spoločnosti. Použitie pojmu spravodlivosť v spojitosti s hospodárstvom sa spája s distributívnou spravodlivosťou, podľa ktorej rozdeľovanie statkov v spoločnosti má byť spravodlivé. Venovala som sa aj medzigeneračným vzťahom, čiže som poukázala na Rawlsovo tvrdenie, že každá generácia sa má zaujímať aj o tie nasledujúce.

Posledná kapitola bola zameraná na názory amerických liberálnych filozofov R. Nozicka a F. A. Hayeka, ktorí sa kriticky vyjadrili na adresu Rawlsovej teórie spravodlivosti ako slušnosti. Nozickovo dielo *Anarchia, štát a utópia* zachytáva jeho kritické názory. Rawls, rovnako aj Nozick, vychádzajú z Lockovho učenia o existencii štátu. Rawls nenamietal, ale Nozick vyslovil názor, či existencia štátu je vôbec potrebná. Odmietol aj Rawlsovu modelovú situáciu pôvodného stavu, ktorý sa považuje za nehistorický a sformuloval svoju historickú teóriu, v ktorej akceptoval prirodzený stav, v ktorom každý disponuje prirodzenými právami. Podľa neho tento stav môže prerásť až do anarchie, ktorá vedie k vytvoreniu štátu bez uzavretia dohody s označením minimálny štát. Nozick kritizoval aj uznanie vzájomnej kooperácie, ktorú Rawls presadzoval a tvrdil, že jednotlivec sa má postarať sám o seba. Azda najväčšie výhrady zo strany kritikov boli k sociálnej spravodlivosti Rawlsa. Podľa Hayeka je sociálna spravodlivosť morálna hodnota, ktorá prináleží do čias minulých. Hayek a Nozick kritiku sociálnej spravodlivosti sformulovali do troch kľúčových téz (Chovancová, 2010, s. 16):

1. sociálna spravodlivosť predpokladá existenciu nejakej inštitúcie zodpovednej za rozdeľovanie hmotných statkov v spoločnosti, ale v skutočnosti táto distribúcia vyrastá z koordinovanej aktivity mnohých činiteľov, ktoré si nekladú žiadne všeobecné ciele,

2. hľadanie sociálnej spravodlivosti vedie k nahradeniu trhovej ekonomiky byrokraciou a v konečnom dôsledku paternalistickým štátom, ktorý sa usiluje o úplnú kontrolu tokov zdrojov k jednotlivcom,

3. úsilie o sociálnu spravodlivosť zahŕňa zasahovanie do osobnej slobody, ktorá je pre liberálov hlavnou prioritou a najdôležitejšou hodnotou pre všetkých, pretože toto zasahovanie je nevyhnutné, aby ľudia nemohli so zdrojmi nakladať podľa svojej vôle.

Rawls, Hayek a Nozick sa nezhodli ani v problematike distribúcie statkov. Zatiaľ čo Rawls uznáva rovnomerné rozdeľovanie, Nozick a Hayek prišli s myšlienkou procedurálnej spravodlivosti. Nie je pre nich dôležitý výsledok, akým spôsobom budú statky rozdelené, pozornosť sústredili na prebiehajúce procesy, akými sa dopracujeme k výsledku.

Rawlsova teória spravodlivosti skutočne môže zostať iba na teoretickej úrovni. Nie je možné ju aplikovať na spoločnosť. Opis pôvodného stavu, kde ľudia vystupujú ako slobodné a rovné bytosti, ktoré k výberu princípov spravodlivosti pristupujú zahalení závojom nevedomosti je skutočne len hypotéza. Človek sa obyčajne rozhoduje až v momente, ak má k dispozícii všetky dostupné informácie, ktoré mu proces rozhodovania môžu uľahčiť. Nie je mysliteľné, aby neinformovanosť, ktorú so sebou prináša závoj nevedomosti, mohla ovplyvniť dôležité rozhodnutia ľudí, podľa ktorých sa následne bude organizovať chod života v spoločnosti. Vyčlenené dva princípy spravodlivosti, ktoré Rawls navrhol si vyžadujú jednohlasný súhlas všetkých členov spoločnosti. Je ale vôbec možné, aby sa všetci zhodli na rovnakých princípoch spravodlivosti? Konkrétne určenie princípov spravodlivosti, ktoré Rawls uviedol považujem za odvážnu myšlienku. Obzvlášť Rawlsovo chápanie nerovností je len utópiou. Každý človek sa snaží nadobudnúť čo najviac zisku za vynaloženú prácu a mať sa čo najlepšie a najpohodľnejšie a preto egoisticky hľadá len na vlastné dobro bez ohľadu na to, či niekto iný je na tom lepšie alebo horšie. Nerovnosti podľa mňa patria do každého typu spoločenského zriadenia. Demokratická spoločnosť sa snaží postarať o ľudí, ktorých postavenie v spoločnosti je nelichotivé, ale aj napriek tomu nemôže úplne zabrániť vytváraniu nerovností medzi ľuďmi. Ak slabší jedinec v spoločnosti vidí, že sa dá usilovnosťou dosiahnuť toho viac, je to pre neho motivačný faktor. Prípustnosť nerovností v spoločnosti je možná iba za predpokladu, že z nich budú mať prospech aj najhoršie postavení ľudia v spoločnosti. Každý človek sa chce mať čo najlepšie a preto minimálne hľadá na prospech iných ľudí. Myšlienkový experiment vypracovaný Rawlsom je len krásnou predstavou, žiaľ v praktickej podobe neuplatniteľnou. Na záver by som zdôraznila, že Rawlsova teória spravodlivosti vyvolala početné reakcie, pozitívneho aj negatívneho charakteru. Predpokladám, že ani rokmi nepríde k poklesu záujmu o Rawlsove názory, keďže vždy je prítomná tendencia analyzovania a prichádzania s novými myšlienkami.

Použitá literatúra:

ADAMOVIÁ, K., KRÍŽKOVSKÝ, L. 2000. *Dějiny myšlení o státě*. 1. vyd. Praha : ASPI Publishing, 2000. 389 s. ISBN 80-86395-08-1.

AUDARDOVÁ, C. 1993. John Rawls a pojetí politična. In *Filosofický časopis*. 1993, XLI., č. 2, s. 251-274.

BALLESTREM, K., OTTMANN, H. 1993. *Politická filosofie 20. století*. 1. vyd. Praha : Oikoymenh, 1993. 302 s. ISBN 80-85241-52-8.

BLAHA, Ľ. 2006. *Sociálna spravodlivosť a identita*. 1. vyd. Bratislava : Ústav politických vied SAV, 2006. 164 s. ISBN 80-224-0891-3.

BLAHA, Ľ. 2009. *Späť k Marxovi?* 1. vyd. Bratislava : Veda, 2009. 526 s. ISBN 978-80-224-1077-9.

BRIŠKA, F., SEILEROVÁ, B., SEILER, V. 2001. *Ideové zdroje súčasnej politickej filozofie*. 1. vyd. Banská Bystrica : Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela, 2001. 161 s. ISBN 80-8055-473-0.

BRÓSTL, A., HOLLÄNDER, P. 2010. *J. J. Rousseau - O spoločenskej zmluve*. Bratislava : Kalligram, 2010. ISBN 978-80-8101-248-8.

BRÓSTL, A. 1999. *Dejiny politického a právneho myslenia*. 1. vyd. Bratislava : Iura Edition, 1999. 315 s. ISBN 80-88715-39-3.

BUCHANAN, J. M. 1996. *Hranice slobody. Medzi anarchiou a Leviatanom*. 1. vyd. Bratislava : Archa, 1996. 239 s. ISBN 80-7115-072-X.

BUTLER, E. 1996. *Hayek a jeho prínos politickému a ekonomickému mysleniu dneška*. 1. vyd. Bratislava : Inštitút liberálnych štúdií, 1996. 170 s. ISBN 80-967459-8-0.

ČERNÍK, V., VICENÍK, J., VIŠŇOVSKÝ, E. 1997. *Historické typy racionality*. 1. vyd. Bratislava : Iris, 1997. 326 s. ISBN 80-88778-47-6.

GLUCHMAN, V. 1997. *Člověk a morálka*. 1. vyd. Brno : Doplněk, 1997. 203 s. ISBN 80-85765-95-0.

GRAY, J. 2004. *Dvě tváře liberalismu*. 1. vyd. Praha : Mladá Fronta, 2004. 213 s. ISBN 80-204-0992-0.

HAYEK, F. A. 1993. *Cesta do otroctví*. Praha : Rozmluvy, 1993. 90 s. ISBN 0-946352-65-8.

HAYEK, F. A. 1994. *Právo, zákonodárství a svoboda*. 2. vyd. Praha : Academia, 1994. 415 s. ISBN 80-200-0241-3.

HELLOVÁ, D. 2010. Multikulturalizmus na pozadí sporu liberalizmu a komunitarizmu. In *Slovenská politologická revue*. 2010, X., č. 1, s. 114-127.

HEYWOOD, A. 2008. *Politické ideológie*. 4. vyd. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2008. 362 s. ISBN 978-80-7380-137-3.

HRUBEC, M. 2008. Etika spravodlivosti. In *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*. 1. vyd. Bratislava : Kalligram, 2008. 714-727 s. ISBN 978-80-8101-103-0.

CHOVANCOVÁ, J. 2006. *Liberalizmus verus komunitarizmus*. 2. vyd. Bratislava : Vydavateľské oddelenie PRAF UK, 2006. 160 s. ISBN 80-7160-216-7.

CHOVANCOVÁ, J. 2008. Morálny relativizmus a otázka spravodlivého prístupu k informáciám. In *Notitiae ex Academia Bratislavensi Iurisprudentiae*. 2008, č. 1, s. 88-94.

CHOVANCOVÁ, J. 1996. Spravodlivosť v liberalizme. In *Filozofia*. 1996, č. 5, s. 301-308.

CHOVANCOVÁ, J. 2010. Súčasné prístupy k chápaniu sociálnej spravodlivosti. In *Notitiae ex Academia Bratislavensi Iurisprudentiae*. 2010, č. 4, s. 15-22.

KANT, I. 2004. *Základy metafyziky mravov*. 1. vyd. Bratislava : Kalligram, 2004. 96 s. ISBN 80-7149-635-9.

KRSKOVÁ, A. 2002. *Štát a právo v európskom myslení*. 1. vyd. Bratislava : Iura Edition, 2002. 512 s. ISBN 80-89047-52-1.

KULAŠIK, P. 1998. *Liberalizmus. Antológia textov z liberalizmu*. 1. vyd. Banská Bystrica : Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela, 1998. 184 s. ISBN 80-8055-101-4.

KULAŠIK, P. 2005. *Politológia*. 1. vyd. Hlohovec : Efekt Copy, 2005. 279 s. ISBN 80-969280-9-0.

KUNA, M. 2001. Je Rawlsov liberalizmus verejného rozumu nenapraviteľne sektársky? In *Filozofia*. 2001, 56, č. 6, s. 414-422.

LOCKE, J. 1992. *Druhé pojednání o vládě*. 2. vyd. Praha : Svoboda, 1992. 184 s. ISBN 80-205- 0222-X.

MACEDO, S. 1995. *Liberálne cnosti*. Bratislava : Archa, 1995. 300 s. ISBN 80-7115-071-1.

MILLER, D. a kol. 1995. *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. 1. vyd. Brno : Jota, 1995. 586 s. ISBN 80-85617-47-1.

NEUBAUER, Z. 2006. *Státověda a teorie politiky*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2006. 359 s. ISBN 80-86429-51-2.

NOZICK, R. 1993. Anarchia, štát a utópia. In: *O slobode a spravodlivosti. Liberalizmus dnes*. Bratislava : Archa, 1993. 114-168 s. ISBN 80-7115-047-9.

OTTOVÁ, E. 2006. *Teória práva*. 2. vyd. Šamorín : Heuréka, 2006. 312 s. ISBN 80-89122-37-X.

POPKIN, R. H., STROLL, A. 2005. *Filozofie pro každého*. 2. vyd. Praha : Ivo Železný, 2005. 408 s. ISBN 80-237-3942-5.

PŘÍBÁŇ, J. 1996. *Sociologie práva*. 1. vyd. Praha : Sociologické nakladatelství, 1996. 200 s. ISBN 80-85850-18-4.

RAWLS, J. 1999. *A Theory of Justice*. 2. vyd. Massachusetts : Harvard University Press Cambridge, 1999. 538 s. ISBN 0-674-00078-1.

RAWLS, J. 2009. Politický liberalizmus. In *Antológia z politickej a právnej filozofie*. 3. vyd. Bratislava : Eurokódex, 2009. 298-306 s. ISBN 978-80-89447-07-7.

RAWLS, J. 2007. *Spravodlivosť ako férovosť*. 1. vyd. Bratislava : Kalligram, 2007. 336 s. ISBN 80-7149-911-0.

RAWLS, J. 1993. Teória spravodlivosti. In *O slobode a spravodlivosti. Liberalizmus dnes*. Bratislava : Archa, 1993. 74-113 s. ISBN 80-7115-047-9.

RAWLS, J. 1995. *Teorie spravedlnosti*. Praha : Victoria Publishing, 1995. 361 s. ISBN 80-85605-89-9.

REMIŠOVÁ, A. a kol. 2008. *Filozofia*. 2. vyd. Bratislava : Ekonóm, 2008. 170 s. ISBN 978-80-225-2480-3.

ROUSSEAU, J. J. 1967. Spoločenská zmluva. In: *Antológia z diel filozofov. Zv. V. Novoveká empirická a osvietenická filozofia*. 1. vyd. Bratislava : Vydavateľstvo politickej literatúry, 1967. 539 s.

TOMSA, B. 2005. *Kapitoly z dejin filozofie práva a štátu*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2005. 276 s. ISBN 80-246-1001-9.

WEINBERGER, O. 1995. *Inštitucionalizmus. Nová teória konania, práva a demokracie*. 1. vyd. Bratislava : Archa, 1995. 240 s. ISBN 80-7115-102-5.

ZIMMER, R. 2005. *Príbeh filozofie. Kľúč ku klasickým dielam*. 1. vyd. Bratislava : Slovart, 2005. 238 s. ISBN 80-8085-051-8.

Internetové odkazy:

NOZICK, R. 1974. *Anarchy, State and Utopia* [Online]. [cit. 02.04.2010].
Dostupné na internete:
<http://www.scribd.com/doc/8291827/Anarchy-State-And-Utopia-Robert-Nozick>